

SLOVENSKO-NEMŠKI
SLOVAR

IZDAN NA TROŠKE RAJNEGA
KNEZOŠKOPA LJUBLJANSKEGA
ANTONA ALOJZIJA WOLFA

UREDIL
M. PLETERŠNIK.

PRVI DEL
A—O.

V LJUBLJANI.

ZALOŽILO IN NA SVETLO DALO KNEZOŠKOFIJSTVO.

TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA.

1894.

SLOVENSKO-NEMŠKI
SLOVAR

IZDAN NA TROŠKE RAJNEGA
KNEZOŠKOPA LJUBLJANSKEGA
ANTONA ALOJZIJA WOLFA

UREDIL
M. PLETERŠNIK.

DRUGI DEL
P—Ž.

V LJUBLJANI.

ZALOŽILO IN NA SVETLO DALO KNEZOŠKOFIJSTVO.

TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA.

1895

Pripomnje.

Ko je bil l. 1860. nemško-slovenski del *Wolfovega* slovarja dotiskan, začel se je deželni zbor kranjski za to brigati, da bi kmalu tudi slovensko-nemški del prišel na svetlo. Dopisovanje deželnega odbora je imelo ta uspeh, da je precej po dokončani zapuščinski obravnavi knezoškof *dr. Vidmar* imenoval poseben odbor, kateremu je bila dana naloga poskrbeti, da se dobodo potrebni rokopisi, da se uredi gradivo ter začne tiskati slovar.

Kupili so najprej *Zalokarjev* slovensko-nemški slovar (1100 pol rokopisa). Potem so se obrnili do *O. Cafa*, in tudi on jim je poslal svoje bogato gradivo (več zabojev drobnih listkov, na katerih so bile posamezne besede z razlago in citati zapisane). Tudi profesor *dr. F. Miklošič* je dal svoj slovensko-nemški slovar (rokopis v štirih zvezkih, obsegajoč 287 pol) odboru na porabo. V pismu do deželnega odbora z dné 12. junija l. 1868. (gl. *Dr. Vošnjak*: K zgodovini *Wolfovega* slovensko-nemškega slovarja, v "Ljubljanskem Zvonu" XII., p. 236) omenja knezoškof *dr. Vidmar* med pripravljenim gradivom tudi neko "zbirko besedi v abecednem redu poslano po gospodu *Kočevarju*" in "rokopis slovarja brez imena". To gradivo je odbor izročil *Fr. Levstiku*, da bi je uredil in za tisk pripravil. *Levstik* je kmalu po "Novicah" priobčil nekoliko besed po slovarsko raztolmačenih, da bi pokazal, kakšen bi moral po njegovih mislih biti slovar. Za tak slovar pa takrat nabrano gradivo ni zadostovalo. Zato je začel najprej skrbeti, da bi gradivo pomnožil. Lotil se je izpisavanja besed in rekov iz raznih virov. V njegovi rokopisni ostalini se nahajajo izpiski iz nekega starega evangelija (rokopisa), iz *Schönlebenove* izdaje *Hrenovega* evangelija, iz predgovora *Kuzmičevega* evangelija, in več drugih takih manj obsežnih reči. V *Miklošičevem* slovarju (rokopisu) je s svinčnikom pripisaval izpiske iz *Pohlinovih* "Bukev za kmeta" in drugih starejših pisateljev, kakor tudi besede slišane med narodom (največ iz Lašč na Dolenjskem). Ker ima slovenščina mnogo tujih besed iz sosednjih jezikov, zlasti iz nemščine in laščine, začel jo je preiskavati glede na take besede. V ta namen je pregledal ves *Schmeller-jev* slovar bavarskega narečja ter je vse tiste besede in reke slovenske, katerih se je o tej priliki spominjal, zapisaval na posebne pole in razlagal, bodi si da so po njegovem mnenju bili iz bavarščine vzeti, bodi si da se je v drugem obziru dalo kaj primerjati v obeh jezikih. Zapisaval je tudi mnogo tega, česar se je spominjal iz živega narodnega govora. Tega gradiva je v ostalini njegovi 161 pol. Ravno tako je tudi pregledaval *Boerijev* slovar benetskega narečja ter svoje opomnje zapisaval na manjše pole. Ali začelo se je posebno iz deželnega zbora kranjskega oglašati mnenje, da utegne biti delo preobširno zasnovano, in da se bo tako izdava slovensko-nemškega slovarja zavlekla še za mnogo let. Začeli so priporočati, naj se izda manj obširen slovar, ||

pa naj se kolikor moči kmalu začne tiskati. Vsled tega je knezoškof l. 1868. razpustil slovarski odbor, in *Levstik* je moral pustiti uredniško delo. Knezoškof je v pismu do deželnega odbora izjavil, da bode vedno imel denar pripravljen za troške, ki bi jih prizadela izdava slovensko-nemškega slovarja, rokopis pripraviti pa da ni in ne more biti njegova dolžnost; naj bi torej učeni Slovenci poskrbeli, da se pripravi rokopis. Nato je 1. decembra l. 1869. prevzel deželni odbor slovarsko gradivo, v prejšnjih letih nakupljeno, ter je izročil ravnatelju bogoslovskega semenišča *Fr. Kramarju* v ta namen, da bi je skupno razvrščeno po alfabetnem redu po bogoslovcih dal prepisati na posebne pole. Ko so bili dijaki Alojzijevci pod nadzorstvom takratnega prefekta prof. *T. Zupana Cafove* listke po alfabetu uredili in bogoslovci vse gradivo na pole prepisali, treba je bilo poiskati urednika. Pogajanje z *J. Navratilom* ni imelo uspeha (gl. *Vošnjak* v "Ljub. Zvonu" XIII., p. 304.). Nato je prevzel uredniško delo profesor *J. Pajk* v Mariboru. On je izdelal do l. 1875. črke A—Č, in razgovor je bil že o tem, kako bi se delo v "Narodni tiskarni" v Mariboru začelo tiskati. Ali nastale so zapreke. Prof. *Pajk* se je slovarskemu delu odpovedal, in knezoškof *dr. Pogačar* se je iznova obrnil do *Levstika*, takrat skriptorja ljubljanske licejske knjižnice. Ta je bil voljan prevzeti delo ter si je naprosil dva pomočnika. Toda kmalu se je zopet premislil in se odpovedal delu.

Zdaj je stvar do leta 1880. mirovala. Meseca avgusta tega leta pa se je *dr. J. Vošnjak* po želji nekaterih rodoljubov obrnil s prošnjo do knezoškofa *dr. Pogačarja*, naj bi zopet v svojo skrb vzel izdavo slovensko-nemškega slovarja; mnogo filologov slovenskih da je pripravljenih pri delu pomagati. Nato povabi knezoškof nekaj gospodov na razgovor zaradi te stvari. Prišli so k posvetovanju dne 4. oktobra vseučilišni profesor *dr. G. Krek*, srednješolski profesorji *V. Kermavner*, *Fr. Levec*, *M. Vodušek*, *Fr. Wiesthaler* in pisatelj teh vrstic ter *dr. J. Vošnjak* in takratni dvorni kaplan *A. Koblar*. Knezoškof *dr. Pogačar* je vprašal prof. *dr. Kreka*, ki je bil prejšnje dni gradivo nekoliko pregledal, ali se da iz tega gradiva napraviti znanstveno urejen, historičen slovar. Na to vprašanje je prof. *dr. Krek* odgovoril, da to nikakor ni mogoče, da bi se moralo za tak slovar gradivo začeti čisto iznova nabirati. Po tej izjavi je knezoškof *dr. Pogačar* izrekel, da takega slovarja zdaj ni mogoče izdati. S tem je bila odklonjena namera, izdati znanstveno urejen, obširen slovar, in določilo se je, da se izda tak slovar, kakršen bi se dal iz že nabranega gradiva napraviti. Mislilo se je, da bi se dal iz njega narediti praktičen slovar, n. pr. tak, kakršen je *Filipovičev* "Rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika (1875.)". V odbor, ki je imel prirediti, kar bi bilo treba za izdavo takega slovarja, združili so se navzočni profesorji in dvorni kaplan *Koblar*, načelništvo pa je prevzel prof. *dr. Krek*. Namera je bila najprej pripraviti, kar bi bilo treba v popolnitev gradiva, in potem uredniško delo med odbornike razdeliti, izdelek pa v končno pregledbo izročiti prof. *dr. Kreku*. Odbor se je takoj lotil dela. Ker *Caf* v pismih, ki jih je bil še prej pisal proštu *dr. Pogačarju*, zatrjuje, da je vso literaturo slovensko pregledal in izpisal za slovar, izvzemši samo *Cigalejev* slov.-nemški slovar, 2. izdavo *Janežičevega* nemško-slovenskega slovarja in *Lesarjev* spis o Ribniški dolini, sklenil je odbor najprej popolniti gradivo z izpiski iz rečenih dveh slovarjev in iz vseh važnejših knjig, ki so bile tiskane od leta 1873. (*Caf* je umrl 3. julija l. 1874.) Da bi se izpisavanje slovarjev kolikor moči hitro dovršilo, razdelilo se je delo med gimnazijske dijake in nekoliko tudi med bogoslovce. Po vodilu in pod nadzorstvom nekaterih profesorjev so tudi delo v kratkem izvršili. Izpisavanje iz drugih knjig in časopisov pa so prevzeli člani pripravljajočega odbora sami in še nekoliko drugih gospodov.

Ko je bilo v treh letih gradivo v *Cafovem* smislu popolnjeno, imel bi bil odbor začeti urejevanje ter si delo razdeliti. Ali knezoškof *dr. Pogačar*, kakor tudi odborniki sami so se bili preverili, da po tej poti ne bi bilo ugodnega uspeha pričakovati. Vse je kazalo, da bode delo obširno in težavno. Skoro vsi odborniki pa so imeli svojega stanovskega posla toliko, da bi jim bilo le prav malo časa preostajalo za uredniško delo, katero bi v takih okoliščinah le prepočasi napredovalo. Tudi je bilo jasno, da bi bilo težko pri tolikem številu urejevalcev enotnost cele osnove vzdržavati. Sklenil je torej knezoškof *dr. Pogačar* enemu izmed profesorjev, kateri bi se hotel dela lotiti, izprositi pri dotičnih oblastvih potrebni odpust ter njemu samemu izročiti urejevanje. Ponudil je delo meni, in ko sem obljubil, da je prevzamem, izprosil mi je za takrat odpust na poldrugo leto ter mi z dekretom z *dné 22. februarja l. 1883., št. 226* izročil uredništvo *Wolfovega* slovensko-nemškega slovarja. Nj. Prevzvišenost knezoškof *dr. J. Missia* pa mi je še nadalje od visokega c. kr. ministerstva za uk in bogočastje vsako leto izprosil izmanjšanje šolske dolžnosti, da sem mogel poleg šolskega pouka, ki je obsegal po 5—8 ur na teden, izdelovati slovar. Prva tri leta mi je pri tem delu pomagal takratni prof. kandidat *A. Mikuš*. V devetih letih je bil rokopis v toliko izgotovljen, da so se začele l. 1892. priprave za tisk. Po posvetovanju z odličnimi slovenskimi jezikoslovci so se določila naglasna in diakritična znamenja, in tisk se je mogel pričeti ob koncu l. 1892.

Gradivo, ki so je bogoslovci na pole prepisali, obsega vsebino *Zalokarjevega* in *Miklošičevega* rokopisa in *Cafovih* listkov. Prav po nepotrebnem so od črke *M* naprej prepisovali tudi neki rokopisni slovar *Matije Majarja*, v katerem se znani njegov jugoslovanski jezik nemško tolmači.¹⁾ Toda prepisovavci niso vsi enako prepisovali. Le majhen del tega gradiva je zvesto in natančno prepisan, z večine pa prepisovavci niso prepisovali tudi onih pripiskov, ki so na izvirnih polah *Miklošičevih* in na *Cafovih* listkih pri posameznih besedah zaznamenjevali vire.

Nekateri so celo tako prepisavali, da niti črk *Z*, *M*, *C* niso pristavljali, po katerih bi se vedelo, kaj je *Zalokarjevega*, kaj *Miklošičevega* in kaj *Cafovega*.

Kar se tiče *Zalokarjevega* in *Miklošičevega* gradiva, dale so se te po prepisovavcih zagrešene hibe popraviti, ker je bil *Zalokarjev* izvorni rokopis pridejan gradivu in mi je tudi prof. *dr. Miklošič* iznova dal svoj rokopis na porabo, tako da se je po primerjanju teh izvirnih rokopisov dalo določiti, kaj je *Cafovega*, tudi tam, kjer prepisovavci tega niso zaznamenjevali. Ni se pa dalo več popraviti, kar se je pri *Cafovem* gradivu z izpuščanjem citatov zagrešilo, ker so bili listke potem, ko so bili prepisani, uničili. Da je *Caf* sploh pristavljaj vsaki besedi na listek zapisani ali ime kraja, v katerem je bila med narodom znana, ali naslov knjige, iz katere jo je bil za slovar izpisal, to zatrjuje on sam v pisnih pisanih takratnemu ljubljanskemu proštu *dr. Pogačarju* (z *dne 4. avg. l. 1865., 29. dec. l. 1871. in 13. febr. l. 1872.*). Razvidno je to pa tudi iz listkov črke *F*, ki so se slučajno ohranili; ti namreč imajo || omenjene pripiske, na polah pa jih ni. Ni torej moči pri besedah, ki so vzete iz *Cafove* zbirke, vselej povedati tudi vir, iz katerega je imel *Caf* besedo. Mnogokrat prepisovavci tudi niso

¹⁾ Ker je na tem rokopisu zapisano, da je *Majarjev*, ne more to biti tisti v pismu knezoškofa *dr. Vidmarja* omenjeni "slovar brez imena" (prim. str. III.); razen naštetih rokopisov pa bogoslovci niso ničesar prepisali na pole. Ni torej razvidno, o kakšnem slovarju govori knezoškof. Tudi se ne ve, kaj se je zgodilo z "zbirko besedi v abecednem redu, poslano po gosp. *Kočevarju*", ki je v istem pismu omenjena.

prav čitali besed v izvorniku in so je torej napačno prepisali. Pametneje so ravnali tisti, ki so v takih slučajih izvirne listke rajši na pole prilepljali.

To na pole prepisano gradivo je različne vrednosti. Največ vredno, dasi po prepisovavcih pokvarjeno, je to, kar je *Cafovega*. *Caf* je zapisoval, kar je nahajal v spisih ali slišal med narodom "z vso marljivostjo in vestnostjo", kakor pravi v pismu pisanem proštu *dr. Pogačarju dné 16. julija l. 1865*. V istem pismu se on "pred vsem svetom brani, da bi se mu oporekalo, da je sam besede koval". Njegova nabirka je tudi zelo obsežna. Bogatijo jo izpiski iz vse slovenske tiskane literature, zlasti tudi iz vse ogrsko-slovenske, in iz mnogih rokopisov, zbirke besed med narodom po vseh slovenskih krajih nabranih, zlasti pa od rezijanskih, ogrskih in vzhodnoštajerskih Slovencev slišanih, kakor tudi rastlinska imena, nabrana med prostim ljudstvom. Vse to blago je kakih trideset let ali še več nabiral za slovar, kakor sam večkrat omenja v svojih pismih.

Miklošičevemu rokopisnemu slovarju je jedro izbrano besedje *Murkovega* "slovensko-nemškega in nemško-slovenskega besednika", pomnoženo po izpiskih iz literature, zlasti starejše, in po besedah med narodom nabranih; pri obojih teh besedah so viri zaznamenjevani.

Najmanjše vrednosti je *Zalokarjevo* gradivo. Obširno je sicer zelo, ali ni po vsem zanesljivo. Le redko kje je pri kateri besedi pripisano, kje da se rabi, pa tudi ti citati niso zanesljivi. Tudi ni dvojiti, da je *Zalokar* za slovar besede narejal, pritika joč znanim osnovam razna obrazila in kujoč tako besede, katerih ni niti v živem jeziku niti v knjigah. Ima pa tudi osnovnih besed tako čudnih in neverjetnih, da je vsaj meni nedoumno, odkod jih je sprejel v svoj slovar. Med tem plevelom pa je tudi jeklenega zrnja, med narodom nabranih besed in rekov; te je bilo treba s potrebno opreznostjo izbirati in sprejemati.

Majarjevega gradiva kot ne čisto slovenskega in le na enem delu pol pripisane ni bilo jemati v poštev.

Cigalejev in *Janežičev slovar* so gimnazijci in bogoslovci, dasi takemu delu ne vajeni, s primerno natančnostjo izpisali.

Poznejši izpiski iz slovenske literature so bili raznoteri. Členi pripravljajočega odbora in njih pomočniki so za slovar pregledali in izpisali vse količkaj važne spise, ki so prišli v letih 1873–1883 na svetlo. Izpisovavci so se držali vodila, vsako besedo, vsako frazo, ki ni sploh znana in navadna, zapisati. Deloma so se tudi po celi stavki prepisovali, da je bilo razvidno, v kaki zvezi se rabi dotična beseda ali fraza; toda splošno se ni tako delalo.

Razen tega sem jaz sam ob počitnicah vso važnejšo literaturo starejših dob in novejše dobe najvažnejše spise še enkrat prečital in za slovar izpisal; pomagali so mi pri tem delu tudi nekateri dijaki tukajšnjega Alojzijevišča in tam stanujoči bogoslovci.

Obširnosti tega izpisavanja ni moči natančno določiti. Lahko je umeti, da je bila pri raznih izpisovavcih različna. V obče se je pa vendar vse zapisovalo, kar je bilo za slovarvažno.

Med tiskom sem tudi primerjal in v dopolnilo porabljal najnovejši (3.) natis *Janežičevega* slov.-nemškega slovarja, v katerem je že porabljen 3. natis *Janežičevega* nem.-slovenskega slovarja.

Ves čas, odkar mi je bilo uredništvo tega slovarja izročeno, pošiljali so mi tudi od raznih strani večje in manjše zbirke med narodom nabranih besed ter mi

podajali posamezna poročila in pojasnila mnogi rodoljubi, zanimajoči || se za slovar.¹⁾ Mnogo gradiva sem tudi nabral po ustnem občevarju. Nekoliko gospodov je bilo celo toliko požrtvovalnih, da so se redoma ob določenih večerih z menoj shajali na razgovor in posvetovanje o slovarskih stvareh.²⁾

Samo ob sebi se umeje, da se iz gradiva, ki je tako različno in nikakor ni po enotnih pravilih zbrano, ne da po gotovem črtežu sestaviti slovar, ampak se mora sestava ravnati po gradivu. Na tak slovar, ki bi po znanstvenih načelih sestavljen verno kazal zgodovinski razvoj slovenskega jezika, z večine niso mislili tisti, ki so gradivo pripravljali. Poglavitni nabiratelj *Caf* pravi v svojih prej že omenjenih pismih, da je pravi namen temu slovarju, ki bo pred vsem za Slovence pisan, vse slovarsko gradivo iz knjig od najstaršega časa do najnovejšega in iz vseh slovenskih krajev in kotov vkup spraviti, da ta slovar ima hramba biti za vse slovensko (jezično) blago; iz njega da bodo že pisatelji za svoje stroke pametno jemali (*pismi z dne 29. dec. l. 1871. in 13. febr. 1872.*). V tem smislu je dopolnjeval pripravljajoči odbor že nabrano gradivo, in isto tako tudi to, kar se je mej urejevanjem gradiva dodajalo, ni imelo drugega namena. Uredniško delo je torej bilo določevati, kaj se ima v nabranem gradivu zavreči, kaj sprejeti, in razlago posameznih besed razumno razvrščevati.

Da vsega ni šlo sprejemati v slovar, karkoli je ponujalo gradivo, to je jasno iz tega, kar je bilo prej o tem gradivu rečeno. V obče je veljalo vodilo: sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori. Toda oboje je moralo imeti svoje meje. Ako so slovarjepisci napačno in brez potrebe za slovar kovali besede, kakršnih je zlasti v *Pohlinovem*, *Gutsmanovem* in *Murkovem slovarju* ter v *Zalokarjevem rokopisu*, ali ako so pisatelji napačno narejene ali brez potrebe iz drugih slovanskih jezikov vzete besede kje kedaj rabili, katere si v knjigi nobene veljave niso pridobile, takih besed, ako jih je gradivo ponujalo, ni kazalo sprejemati. Prav tako se tudi ni sprejemala večina takih tujih besed, katere prosti narod sicer pogostoma pa brez potrebe rabi, ker za dotične pojme tudi dobre domače besede še krepko živijo med narodom. Pa takih besed tako ni bilo veliko med gradivom.

V posameznih slučajih pa je bilo težko določiti mejo med tem, kar se ima sprejeti in kar ne, in mnogo se je moralo prepustiti subjektivnemu razsodku. Mnogokrat n. pr. se je sprejela katera beseda, dasi tuja in redka, ker je za jezikoslovca zanimiva.

¹⁾ Obširne zbirke so mi izročili gg.: *A. Cibič* (z Goriških Brd in Črnič), *J. Freuensfeld* (z vzhodnega Štajerskega), *dr. F. Gross* (iz Savinske doline), *J. Ivančič* (z vzhodnega Štajerskega), *A. Kos* (s Štajerskega), *L. Pintar* (iz Poljanske doline na Gorenjskem), *K. Pleško* (iz raznih krajev kranjskih), *L. Svetec* (iz krajev okoli Kamnika in Litijske), *J. Volc* (iz Kranjske Gore in okolice), *A. Žlogar* (iz belokranjskih krajev); manjše zbirke pa gg.: *J. Bezljaj* (z Dolenjskega), *J. Bilec* (z Notranjskega), *Fr. Bleiweis* (z Gorenjskega), *J. Debevec* (iz Cirkniške okolice na Notranjskem), *J. Dugulin* (z Notranjskega in Goriškega), *J. Hladnik* (z Notranjskega), *V. Herk* (iz gor. Savinske doline), *V. Jarc* (s Štajerskega), *A. Kocijančič* (z Gorenjskega), *M. Kosce* (z Gorenjskega), *J. Kržišnik* (z Gorenjskega), *M. Lazar* (z Gorenjskega), *F. Lokar* (z Dolenjskega), *P. Miklavc* (s Pohorja), *A. Mikuš* (z Gorenjskega in Notranjskega), *A. Müllner* (iz raznih krajev kranjskih), *dr. J. Pajek* (s Štajerskega), *T. Porekar* (z vzhodnega Štajerskega), *F. Praprotnik* (s Štajerskega), *T. Suher* (iz Savinske doline), *J. Šašelj* (z Dolenjskega), *J. Samotorčan* (z Notranjskega), *P. M. Širca* (s Krasa), *D. Škrjanec* (z Gorenjskega), *I. Vank* (s Koroskega), *dr. E. Volčič* (z Dolenjskega), *dr. J. Vošnjak* (s Pohorja), *J. Vrhovnik* (z Gorenjskega), *J. Žmavc* (z zapadnega Štajerskega),* in še nekateri drugi rodoljubi, katerih imen pa žalibog nimam zapisanih. Bodi vsem pristojna zahvala izrečena!

²⁾ Bodi v tem oziru iskrena zahvala izrečena gg. kolegom *A. Pavlinu*, *M. Petelinu*, *S. Rutarju*, potem gg. *A. Mikušu*, *dr. J. Staretu* in *Fr. Uršiču*, posebno pa gg. kolegoma *A. Bartelu* in *A. Tavčarju* ter gosp. arhivarju deželnega muzeja *A. Koblarju*, ki so me do konca na ta način pri mojem delu požrtvovalno podpirali.

VIII

Ako bi se bilo slovenskim besedam samo golo nemško tolmačenje pristavljalo, kakor je navada v praktičnih slovarjih, bi bilo razločevanje med tem, kar spada v slovar, in tem, kar ne spada vanj, še veliko več težav delalo. Zato se mi je primerno zdelo, sprejeti glede tega že po *Cafu v pismu z dne 4. avg. l. 1865.* izraženo načelo, da se naj citati v okrajšani obliki pripisujejo, da pa besede, katere so obče slovensko blago, tega ne potrebujejo. Zato se citati izpuščajo le pri besedah in rekih, ki so po vsem Slovenskem ali široko po Slovenskem med narodom v rabi. Tudi onim tujkam, ki se največ rabijo za znanstvene pojme malo ne v vseh izobraženih evropskih jezikih ter v slovenski obliki malo ali nič niso izpremenjene, se navadno niso pristavljali citati. Sploh so pa sprejete le najnavadnejše take besede, ki se nahajajo že v slovenskih slovarjih; popolnosti v tem obziru itak ne gre iskati v našem slovarju.

Umeje se po vsem, kar je bilo o gradivu dozdej rečeno, da ti citati nimajo in ne morejo imeti tega pomena, da se besede le v teh spisih nahajajo ali da so le v teh krajih znane, kateri so imenovani. Citati le pravijo, iz katerih virov je beseda vzeta v slovar. Ako je torej kaki besedi ime kakega kraja pripisano, pomenja to le toliko, da je v slovar sprejeta iz zbirke besed, nabranih v tem kraju. S pripiskom *Dol.* n. pr. torej ni rečeno, da je dotična beseda po vsem Dolenjskem znana, dasi je to v istini mogoče, ampak, da je vzeta v slovar iz zbirke kje na Dolenjskem nabranih besedi. Dasi pa ni gradivo tako obširno, da bi bilo moči vsako besedo popolnoma označiti glede nje razširjenosti v knjigi in med narodom, vendar dajejo pristavljeni citati nekakšno merilo za veljavo in vrednost vsakatega izraza. Tudi tu je bilo težko določevati mejo med tem, kar je sploh znano in splošno slovensko blago in med tem, kar je manj znano, bolj redko ali od pisateljev izmišljeno in v knjigo sprejeto. Zdelo se mi je v tem obziru primerno, mejo tako pomekniti proti tem besedam, katere nimajo citatov, da je sploh pri vseh zgolj knjižnih besedah in tudi pri vseh takih besedah, pri katerih je bilo iz katerega koli razloga važno zvedeti, iz katerih virov je sprejeta v slovar, to označeno s citati, če je tudi včasih bilo očitno, da so dotične besede široko po Slovenskem znane. N. pr. ako so viri kazali, da je kaka beseda med narodom znana in tudi v starejši literaturi rabljena, v novejši pa ne ali ne tako pogostoma, ali, če je sicer beseda med narodom znana, v knjigi pa redko rabljena, v takih in enakih slučajih so se rajši pripisavali viri. Pripisani so pa vselej ali vsi viri, katere je podajalo gradivo, ali nobeden.

Citati so nepopolni, ker le pisatelja imenujejo, knjige ali spisa pa ne, ali, če je knjiga imenovana, ni tudi pripisana stran. To se je opuščalo, ker ni bilo moči dosledno povsod tega pripisovati. Nekateri izpisovavci namreč niso knjižnih naslovov in strani pripisovali svojim izpiskom, ampak samo le imena pisateljev. Tudi to, kar se je iz *Miklošičevega* gradiva in iz njegovih knjig ter iz *Cafovega* gradiva sprejelo, ima tam z večine le nepopolne citate.

Pri hrvatski kajkavščini in ogrski slovenščini ni ločeno to, kar je iz knjig vzeto, od tega, kar je med narodom iz živega govora nabrano, ker že gradivo, zlasti *Cafovo* in *Miklošičevo*, z večine te razločitve ni imelo. Kajkavščine je sploh primerno malo sprejeto v ta slovar. *Caf*, ki si je prizadeval kolikor moči vso ogrsko slovenščino spraviti v slovarsko gradivo, oziral se je manj na kajkavščino. Nekoliko se je dalo iz *Miklošičevih* knjig in iz *Valjavčeve* razprave o slovenskem naglasu v "Radu jugosl. akademije" nabrati; pa vse to je le malo in nikakor ne obsega vse kajkavščine.

IX

Gledé citatov bodi še to omenjeno, da sem v pripiskih namesto posameznih manj znanih krajev rajši imenoval širje okraje in predele slovenskih || dežel, ker je z večine vsaka beseda, če je tudi le iz enega kraja zapisana, gotovo tudi široko po vsej okolici znana.

Kar se je nepotrebno zdelo, to se je opuščalo. Tako si n. pr. vsakdo iz vsakega samostalnika, ki pomenja osebo, lahko sam napravi svojilni prilog na *-ov* ali *-in*; zato teh svojilnih prilogov ni v slovarju, razen malega števila takih, pri katerih je glede oblike ali pomena kaj važnega pomniti. Pri nedovršnih glagolih razlaga ni vselej tako popolna; naj se torej vselej primerja pripadajoča dovršena oblika. Isto tako se naj primerjajo pri glagolskih samostalnikih dotični glagoli.

Etimološkega razlaganja nima ta slovar veliko. Opustilo se je, ker je premnogo v tem oziru še nejasnega in dvomnega, in v slovarju, ki je najbolj praktičnim potrebam namenjen, ni treba takega razlaganja. Samo le pri tujkah, ki jih je narod prejel iz sosednjih jezikov ter so se že davno pri nas udomačile, dodajala so se, kjer je bilo mogoče, kratka pojasnila, primerjajoča one besede tujih jezikov, iz katerih so nastale ali s katerimi so v besednem sorodstvu. V tem oziru se je najbolj porabilo, kar je najti v *Miklošičevih* delih in *Štrekljevih* spisih. Mnogo tega pa je tudi v *Cafovih* in *Levstikovih* rokopisih, samo da je to z večjo previdnostjo bilo treba rabiti, ker ti rokopisi ne obsegajo dovršenih razprav z gotovimi rezultati, ampak le poskusno preiskovanje in studije.

Bodi še omenjeno, da je pri nekaterih mestih, zlasti iz *Trubarja*, *Dalmatina* in *Krelja*, pristavljeno nemškega izvirnika besedilo. Pri nemških izrazih, ki so v *Cigalejevem* slovarju slovensko raztolmačeni pa so ali nenavadni ali nejasni (ako namreč dotična nemška beseda ima več pomenov), porabil se je v pojasnilo *Heinsijev* nemški slovar, ker je znano, da je bil *Cigalejevemu* v podstavo.

Jeziku, kateremu se ne da s kratkimi glavnimi pravili določiti naglaševanje, potreba je neogibna, v slovarjih na besede staviti naglasna znamenja. Razločuje se v tem slovarju potisnjeni in potegnjeni (zategnjeni) naglas, toda samo pri dolgih zlogih, pri kratkih ne, ker sedaj naša slovenščina pri teh menda res nikjer več ne pozna razločka v naglaševanju. Zato je v tem slovarju za kratki naglas sprejeto le eno in to naše dozdej navadno znamenje, grški "gravis". Za razločevanje potegnjenega in potisnjenega naglasa pri dolgih zlogih sta pa sprejeta znaka, ki ju rabijo Hrvati in Srbi po zgledu *Vukovega* srbskega rječnika.

Kateri zlog je treba naglašati pri posameznih besedah in kako, to uči sestavno dozdej samo razprava *Valjavčeva*, ki v "Radu jugoslavenske akademije" od leta 1878. pod naslovom: "Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku" hodi na svetlo. Nekoliko kažejo naglas slovenskih besed tudi razpravice *Škrabčeve* na platnicah "Cvetja iz vrtov sv. Frančiška" v Gorici (od l. 1880.). Izmed slovarjev zaznamenujeta naglas *Murkov* in *Janežičev*, pa le nepopolnoma in tudi ne po določenih pravilih, in njiju naglaševanje se ne vjema zmerom s kranjskim, zlasti dolenskim naglaševanjem, katero mora biti temelj in podstava naglasnim pravilom, kakor se je pravilni književni jezik razvil iz kranjskih narečij, zlasti iz dolensščine. Po teh edinih virih (nabiravci narodnega gradiva namreč z večine niso naglasa zaznamenjevali) in po ustnih pozvedbah od veščakov, dobro poznavajočih kranjski in posebno dolenski naglas, se ravna naglaševanje v tem slovarju. Da je to veliko težav delalo, umeje se o takih okoliščinah pač samo ob sebi. Kjer niti po pravilih niti po analogiji ni bilo moči vsaj do nekake stopnje verjetnosti določiti besedi naglas, pustila se je brez || naglasnih znamenj.¹⁾ Naj se torej pomni, da je to prvi poskus po pravilih določiti natančnejše naglaševanje vsemu slovenskemu besedju. Prihodnje preiskave bodo popravljale, kar je tu še nedostatnega.

¹⁾ Isto velja tudi za diakritična znamenja.

Potrebno je tudi pri takem jeziku, kateri nima zadosti popolnega črkopisa, ki bi za vse različne glasove tudi različne pismenke ali pismenske znake imel, vsaj v slovarju rabiti taka razločevalna ali diakritična znamenja, da se omogoči pravilno izrekanje jezika. Naša slovenščina nima popolnega črkopisa. Dosedaj rabljena diakritična znamenja pa ne zadostujejo po vsem. Zato je bilo treba za slovar izmisliti si takih znamenj. Zaradi preglednosti je kazalo prostor nad samoglasniki pustiti naglasnim znamenjem, diakritična znamenja, piko ali ključico, pa staviti pod nje. Nedoločni glasnik (polglasnik) je dobil svoj posebni znak; oblika v tem slovarju zanj rabljena je taka, da se le malo loči od črke, s katero se pri nas obično piše. Za **l**, ki se kakor **u** izgovarja, pa je sprejet poljski **ł**. Za tega slovarja namene utegnejo zadostovati sprejeta znamenja. Mnogim bode morda še teh preveč. Dozdaj so se namreč sicer ozki in široki **o** in **e** kakor v slovnicaх tako tudi v olikanem govoru razločevali, nista se pa dalje razločevala ozki **e** in **o**, kakor se razločujeta v tem slovarju, ker je le na Dolenjskem in Notranjskem prav tako slišati glasove. Vendar mislim, da se imajo ti razločki smatrati za bistvene razločke slovenskega jezika, ki se bolj ali manj, če tudi ne na enak način, široko po Slovenskem kažejo²⁾; zato se njih zaznamenjevanje ni moglo lahko opustiti.

Pravopis je v tem slovarju tudi pri citatih povsod enak, ter se v tem obziru ti ne vjemajo natančno z izvirniki. V tem bolj praktičnem slovarju imajo citati le namen pojasnjevati pomen besedam, pri katerih so omenjeni, ne pa kazati različnost pisave pri raznih pisateljih. V strogo znanstvenem ali kritičnem slovarju bi to seveda ne smelo biti tako. V tem slovarju bi pa različnost v pisavi citatov praktične uporabnosti gotovo ne pospeševala.

Naposled mi je še prijetna dolžnost svojo iskreno zahvalo izreči gospodu kolegu *A. Bartelu*, ki mi ni samo ves čas pomagal popravljati tiskovne pole, ampak me je tudi izdatno podpiral pri določevanju naglasa in izreke posameznih besed.

²⁾ Prim. *Škrabec*, "Cvetje" (V. 2, XII. 11.).

V L j u b l j a n i meseca julija l. 1894.

M. Pleteršnik.

MAKS PLETERŠNIK

SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR

TRANSLITERIRANA IZDAJA

PRVI DEL

A–O

UREDILA

METKA FURLAN

LJUBLJANA 2006

MAKS PLETERŠNIK

SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR

TRANSLITERIRANA IZDAJA

DRUGI DEL

P–Ž

UREDILA

METKA FURLAN

LJUBLJANA 2006

K TRANSLITERIRANI IZDAJI PLETERŠNIKOVEGA SLOVARJA

METKA FURLAN

O PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU SKOZI ČAS

Ko je zadnje dneve leta 1892 izšel prvi snopič¹ težko pričakovanega *Slovensko-nemškega slovarja*² z letnico 1893 in si je nadaljnjih 22 snopičev sledilo hitro, tako da je bil prvi del A–O na 883 slovarskih straneh in z uvodnim delom na 16 dotiskan v letu 1894, v naslednjem pa še drugi z 978 slovarskimi stranmi P–Ž in 9 stranmi Dodatkov in popravkov,³ je njegov urednik Maks Pleteršnik po napornem delu od leta 1880 dalje verjetno vsaj za hip zasluženo odložil pero, zavedajoč se, da je dokončal slovar, ki so ga Slovenci potrebovali, želeli in si zanj prizadevali skoraj pol stoletja. Monumentalnosti opravljenega dela so se dobro zavedali njegovi sodobniki ne le ob njegovem izidu, kot poroča anonimni zapis “*Ponosni čuti pa obhajajo tudi nas, Pleteršnikove rojake, ko vidimo pred seboj nagromadeno skladnico triindvajsetih snopičev, svoj književni zaklad skoro samo suho zlato!*” v novici o izidu zadnjega snopiča na 775. strani petnajstega letnika Ljubljanskega zvona,⁴ ampak še leta za tem. Ob Pleteršnikovi sedemdesetletnici ga je I. Cankar bralcem Doma in sveta predstavil: “*Kaj nam je dal Pleteršnik, ve vsakdo, komur je lepota slovenščine v srcu. Deloval je leposlovnio in znanstveno, zlasti pa zbral in uredil veliki slovensko-nemški slovar, najlepšo in najzanimivejšo knjigo, kar jih imamo Slovenci, neizčrpan in skoro neizčrpljiv zaklad jezikovne lepote!*” (Cankar 1911: 39). Leto po Pleteršnikovi smrti je Avgust Pirjevec v Ljubljanskem zvonu priobčil daljši članek, v katerem preberemo, da je “*iz kaotičnega gradiva zgradil Pleteršnik harmonično stavbo in ji vdahnil življenje*” ter da je “*dovršil ... stavbo, katero so gradile generacije slovenskega rodu in kronal delo nešteti slovenskih rok.*” (Pirjevec 1924: 368, 371). Če nemo zaobidemo Glonarjevo, še danes nerazumljivo uničujočo izjavo v Časopisu za slovenski jezik, kulturo in zgodovino leto po Pleteršnikovi smrti, češ da je bila “*knjižna slovenščina kot stvar na sebi in kot leksikografski problem nekaj, kar je bilo Pleteršniku samo od daleč znano*” in da je bil “*med slovenskimi slavisti dvajsetega stoletja prav to, kar med pisatelji zakesneli Jurčičevi epigoni*” (Glonar 1924: 171), so z leti pozitivne ocene Pleteršnikovega slovarja postale le manj čustvene. Anton Breznik je leta 1949 o njem zapisal: “*Slovar je bil za razmere, v katerih je nastal, in čas, v katerem ga je moral dovršiti, velikansko, v primeri s prejšnjimi slovarji pa klasično delo*” (Breznik 1949: 384). Ko je bil v drugi polovici 20. stoletja Pleteršnikov slovar že dalj časa zelo iskana knjiga doma in na tujem in je zato leta 1974, ob

¹ Pleteršnik je uporabil oznako *sešitek*.

² O tem so poročale Novice 30. decembra 1892 na strani 445.

³ Zadnji triindvajseti snopič *zpletka–žvrkljati* z naslovnim listom drugega dela in devetimi stranmi dodatkov in popravkov je izšel v novembru, kot je mogoče sklepati iz Pajkovega poročila v 264. številki Slovenskega naroda z dne 15. novembra. Naslovni list prvega dela, uvodna besedila *Pripomnje, Znamenja in Kratice* so bili dodani na koncu dvanajstega snopiča, ki je za besedjem *pa–plotje* (str. 1–64) vseboval še del črke O, in sicer *oznavati–ožvepliti* (str. 881–883).

⁴ Vzhičenost nad nacionalno pomembnim slovarjem ponazarjajo tudi Pajkove besede: “Zdaj naj jedenkrat utihnejo neverci, da nimamo baje svojega jezika, da smo revni in siromašni besed! Zdaj naj umolkne ona jalova govornica, da nimamo svojih izrazov, da nimamo pomočkov do narodne prosvete! Zdaj jedenkrat imamo, česar so pri nas najboljši možje vselej želeli, sliko, véno sliko našega govornega in pismenega jezika.” (Pajk 1895: 1)

osemdesetletnici izida Cankarjeva založba v Ljubljani oskrbela reproducirani ponatis slovarja, je Rudolf Kolarič njegovo aktualnost v jezikoslovni stroki ponazoril z besedami: “*Ta slovar še vedno nudi toliko izredno zanimivega in bogatega gradiva, ne samo za slovenskega, marveč za vsakega slovanskega lingvista*” (Kolarič 1974: i), slabih deset let kasneje pa je Franc Jakopin izpostavil njegovo vsestransko trajno vrednost, saj so “*iz Pleteršnika črpali vsi, ki so se v 20. stoletju tako ali drugače ukvarjali s slovenskim jezikom: naj gre za pisatelje, kritike in prevajalce ali za jezikoslovna dela*” (Jakopin 1983: 273), in kasneje, da je “*najbrž ... v naši kulturnozgodovinski in jezikovni zavesti premalo očitno, da je imel prav Pleteršnikov slovar eno najpomembnejših vlog pri osamosvojitvi in osvobajanju slovenščine še več desetletij po izidu*” (Jakopin 1997: 10). Nedvomno! Slovenščina ne bi bila to, kar je, če ne bi imeli Pleteršnikovega slovarja. “*Delo je še vedno živ studenec naše govorice*,” je slovar označil Stane Suhadolnik, z njim je Pleteršnik opravil pomembno nacionalno nalogo “*sestaviti svojemu ljudstvu slovar, ki bi v celoti zajel in ohranil njegovo največje bogastvo in ki bi se z njim potrdilo njegovo bitje in življenje*” (Suhadolnik 1989: 115). Ob Slovarju slovenskega knjižnega jezika je to naš najobsežnejši slovar. Zaradi knjižnega in narečnega besedja 19. stoletja ter besedja starejših obdobj od 15. stoletja dalje, ob katerem so praviloma navedeni tudi avtorski in/ali zemljepisni viri, pa zanj velja, kot ocenjuje Marija Mercina, da “*odkar je izšel zadnji, 5. del SSKJ, raje pogledamo vanj, ko razlagamo pomen besed in njihovo slogovno vrednost, Pleteršnik pa je ostal ključ za spoznanja o življenju besed*” (Mercina 1997: 63).

Pleteršnikov slovar v sodobni preobleki

Po dobrih sto letih od izida ostaja Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* še vedno neusahljiv vir besed našega jezika laičnim in strokovnim uporabnikom, pisateljem in pesnikom, vir za leksikološke, oblikotvorne, sinonimne, frazeološke, akcentološke, terminološke, jezikovnozgodovinske, etimološke, dialektološke, leksikografske ... raziskave slovenskega jezika doma in po svetu. Ohranjanje domačih korenin slovenskega jezika in njegova zdrava rast sta nalogi vseh nas, ne le peščice jezikoslovcev, saj ti pri obojem lahko le svetujejo in usmerjajo, ne pa zapovedujejo, zato je prav, da se Pleteršnikovemu slovarju zagotavlja širšo dostopnost v družbi drugih sodobnih priročnikov slovenskega jezika. Njegov goli ponatis bi zaradi gotičnih zapisov nemškega besedja danes, ko gotico obvladajo le še redki, krog uporabnikov samodejno zožil, zato tu njegova sodobna, prijaznejša transliterirana oblika. V času nadomeščanja klasičnih zbirk z elektronskimi, ki omogočajo številne možnosti neprimerno hitrejšega iskanja po slovarjih, pa je prav, da Pleteršnika dobimo tudi v tej sodobni preobleki. Če bomo želeli vedeti, ali je Pleteršnik (že) zabeležil to ali ono besedo, ta ali oni besedni pomen, to ali ono Alasijevo besedo, katere in koliko vzhodnoštajerskih besed že ima ipd., bo od sedaj dalje zadoščalo samo nekaj klikov. V dušo njegovega slovarja bomo lahko prodirali hitreje in še zanesljiveje, kot je bilo to omogočeno generacijam pred nami.

MAKS PLETERŠNIK (1840–1923)

Rodil se je 3. decembra v Pišćeah blizu Brežic. Ljudsko šolo je obiskoval v rojstnem kraju. Enajstleten je postal dijak gimnazije v Celju, ki jo je obiskoval do leta 1859. Po maturi se je vpisal na dunajsko univerzo, kjer je med letoma 1859 in 1863 študiral latinščino, grščino in slovansko jezikoslovje (slednje pri Miklošiču). Kot profesorski pripravnik je služboval v Mariboru, kot profesor v Celju, Gorici in Trstu, od 1871 do upokojitve leta 1900 pa v Ljub-

ljani. Zadnja leta je preživel v Ljubljani. Umrli je 13. septembra 1923 na svojem rojstnem domu v Pišecah, kamor se je preselil leto pred smrtjo. Na farnem pokopališču se je od nje-ga poslovila velika množica ljudi, med njimi tudi številne osebnosti slovenskega kulturnega življenja.

Ob desetletnici njegove smrti je Slovenska matica na pročelje Pleteršnikove rojstne hiše vgradila spominsko ploščo, ob stopetdesetletnici njegovega rojstva pa so mu Pišečani v prostoru med osnovno šolo in kulturnim domom postavili spominski steber s Štovičkovo plaketo Pleteršnika (Toporišič 1998: 176). Leta 1992 je bil ustanovljen Organizacijski in operativni odbor Maks Pleteršnik (Toporišič 1998: 176), ki je v prvih letih najprej poskrbel za obnovo propadajoče Pleteršnikove domačije. Danes so podporniki spoznavanja, preučevanja in ohranjanja Pleteršnikove duhovne in materialne zapuščine združeni v dejavno Društvo Pleteršnikova domačija.

Pleteršnikovo znanstveno delovanje je bilo visoko cenjeno že v času njegovega življenja. Leta 1899 je postal dopisni član Jugoslovanske akademije v Zagrebu. Leta 1922 je bil odlikovan z redom sv. Save 3. stopnje. Ko je bilo 1921 v Ljubljani ustanovljeno Znanstveno društvo za humanistične vede, je bil Maks Pleteršnik – čeprav je bilo to društvo univerzitetnih profesorjev – vanj sprejet kot enakopravni član. 20. aprila 1885 je bil izvoljen za predsednika Slovenske matice, a je to častno in pomembno vlogo odklonil, saj je tedaj že sprejel uredništvo slovensko-nemškega slovarja.

Pleteršnikovo slovaropisno delo

S slovarskim delom se je srečal že v študentskih letih, ko ga je Fran Miklošič pritegnil h korekturi svojega *Lexicona palaeoslovenico-graeco-latinum* (Dunaj 1862–1865), za kar se mu profesor v uvodu tudi zahvaljuje. Sodeloval je pri slovenski izdaji Rožekovega latinsko-nemškega slovarja (I. A. Rožek, *Latinsko-slovenski slovník za tretji in četrti gimnazijski razred*. V Ljubljani 1882. 446 str.).⁵ Kasneje tudi pri pripravi Wiesthalerjevega latinsko-slovenskega slovarja, ki je bil na več kot 3000 straneh za tisk pripravljen že leta 1914, a je bil zaradi izbruha 1. svetovne vojne lahko natisnjen le prvi del *A-facilis*. Slovar ponovno dobivamo v deloma posodobljeni obliki od leta 1993 dalje. Doma in na tujem pa se je Maks Pleteršnik proslavil prav s *Slovensko-nemškim slovarjem I–II*.

Pleteršnik – klasični filolog in slavist

Klasičnega filologa in slavista so v prvih letih po končanem študiju zanimale teme s teh dveh področij, kot kaže njegova leta 1865 v Celju objavljena razprava *Die Vergleiche im Homer und in den serbischen Volksliedern*, ki je bila z naslovom *Prispodobje v Homeru in v srbskih narodnih pesmih* leta 1873 ponatisnjena v mariborski Zori. Leta 1865 je objavil tudi komentirani prevod staroruskega epa *Slovo o polku Igorjevě/Pesem o vojski Igorjevi*, ki je bil 1866. ponatisnjen v celovškem Cvetju iz domačih in tujih logov. Prevedel je dve basni Ivana Andrejeviča Krilova, povesti *Desno oko poveljnikovo*, *Gospoda Thompsona izgubljeni sin* in *Kalifornske povesti* Breta Harta. S poljudnimi članki o antični kulturi, kot so npr. *Odgoja pri starih Grkih* (Zora I, 1872, št. 1–3, 5), *Slike iz starogrškega življenja* (Zora I, 1872, št. 13, 14, 22, 24), *Gledališče pri starih Grkih* (LMS 1872/73, II, 13–18), je bil posrednik tuje kulture slovenskemu izobražencu.

⁵ Prim. poročilo o izidu slovarja v Slovenskem narodu št. 223, 29. septembra 1882, str. 1, 2.

Pleteršnikova skrb za slovenstvo

Skrb za slovensko narodno in jezikovno prihodnost je pesimistično izpovedal v članku *Naša prihodnost* (Slovenski narod 1868, št. 25, 27, 40, 42), kjer rešitev za narodni obstoj Slovencev, da zaradi duševne in gmotne revščine ter politične nemoči ne bi utonili v italijanskem ali nemškem svetu, vidi v povezavi z drugimi slovanskimi narodi “kot jedna slovstvena celota” (Slovenski narod 1868, št. 27) s skupnim jezikom tistega slovanskega “plemena”, ki “je po številu ali omiki najmogočnije in ima že precej razvito slovstvo” (Slovenski narod 1868, št. 27) in spodbuja: “V naših časih narod, kateri neče poginiti, ne pogine. Ko bi vsak Slovenec živo mislil in čutil: ‘Jaz sem Slovenec, jaz sem Slovan, moja narodnost ima toliko pravice obstati in razvijati se, kolikor vsaka druga’ – onda nam se ne bi bilo treba bati narodove smrti” (Slovenski narod 1868, št. 25). Tako proslovansko usmerjen je še v času, ko na področje slovenske zgodovine poseže v članku *Najstarša doba slovenske zgodovine* (Čitalnica III, 1866, 209–218), kjer popisuje “prihod Slovencev in njihovo zgodovino do zmage krščanstva” (Pirjevec 1924: 241). Verjetno je njegov tudi anonimni prispevek *Slovenci pod Karlom Velikim in nasledniki iz njegove rodovine* v Slovenskem narodu leta 1871, je ugotavljal Pirjevec 1924: 241. Za knjigo *Slovanstvo*, ki naj bi imela več delov, a je pri Slovenski matici leta 1874 izšel samo prvi, je napisal sestavka *Slovenci in Hrvati in Srbi* ter narisal narodnostna zemljevida slovenskega in hrvaško-srbskega ter bolgarskega območja. Čez dobra štiri desetletja, potem ko je ob razvoju književnosti med tem tudi sam s *Slovensko-nemškim slovarjem* Slovincem pomagal iz “duhovne revščine”, kot se je izrazil, srečamo Pleteršnika bolj optimističnega, saj se leta 1913, ko odgovarja na anketo o jugoslovanskem vprašanju v Vedi,⁶ izreče proti jezikovnemu južnoslovanskemu združenju v knjižnem jeziku in ugotavlja, da “je naš narod že pokazal, da mu je do neke meje zadostiti kulturnim potrebam”, a je še vedno previden, saj pravi, da “bodočnosti naj bi se pa prepustilo določiti, ali se naj naše zgolj znanstvene in druge strokovne knjige pišejo v hrvatsko-srbskem in slovenskem jeziku ali samo hrvatsko-srbskem” (Veda III, 351).⁷

Pleteršnikovo udejstvovanje pri Slovenski matici

Pri Slovenski matici je bil dejaven že leta 1871, ko je naveden v odseku za izdajanje šolskih knjig. Leta 1872 je omenjen v odseku za izdajanje knjig in v odseku za narodno blago, ki sta bila 1875. združena. Bil je med tistimi, ki so menili, da bi morala biti Slovenska matica predvsem znanstvena institucija, ki naj bi izdajala znanstveni časopis in znanstvene knjige. Zato je Matičino delovanje poskušal pospešiti s predlogom, naj bi se odsek za izdajanje knjig razdelil na pododseke za jezikoslovje, zgodovino in realne predmete, a je bil predlog očitno zavržen, ker v nadaljnjih poročilih o tem predlogu ni nobene sledi več (Pirjevec 1924: 309). Z Božidarjem Raičem si je zaman prizadeval za ustanovitev Matičinega strogo znanstvenega časopisa, ki “bi bil koristen za našo literaturo, ako bi se pečal s slovenskim in slovanskim jezikoslovjem, domačo zgodovino in prirodoslovnimi vedami” (Pirjevec 1924: 309). Več uspeha je imel Pleteršnik s predlogom z dne 10. junija 1876, v katerem je na seji odseka za izdajanje knjig predlagal akcijo, da naj bi izobraženi domoljubi

⁶ Članek nosi naslov *Odgovori na “Vedino” anketo o jugoslovanskem vprašanju* – Veda III, 1913.

⁷ Iz ocen o ogroženosti slovenskega naroda in jezika porojeno vprašanje, ali naj Slovenci svoj jezik obdržimo ali pa ga zamenjamo s kako umetno tvorbo ali kakim drugim “močnejšim” slovanskim jezikom, ki se bolj ali manj izostreno kot stalnica pojavlja od Vodnikovega časa dalje, je Pirjevec 1924: 305, upravičeno označil kot problem, “ki se v tej ostri formulaciji ni mogel menda roditi pri nobenem drugem narodu nego samo pri Slovenih”. Podobno reševanje narodnostnega problema je znano tudi pri Rusinih v ogrski t. i. Podkarpatski Rusiji.

vsak v svojem kraju s pomočjo vprašalnih pol začeli nabirati domača krajevna imena,⁸ ki naj bi jih Matica uredila in izdala. Pleteršnikov predlog je bil soglasno sprejet, akcija je s prekinitvami potekala več let, a načrtovane publikacije Matica ni nikoli izdala.⁹

SLOVAROPISNI NAČRT SLOVENSKEGA DRUŠTVA

Ko je bilo aprila leta 1848 ustanovljeno Slovensko društvo v Ljubljani, ki ga je od 6. junija vodil Janez Bleiweis, in je na seji 8. junija sklenilo, da je njegova prva naloga "naprava slovenskega besednika", ki naj bo "mali, pa kolikor je moč popolni besednjak v dveh delih (slovensko-nemški in nemško-slovenski)" (Novice 1848, 110, 133), je ponovno oživelu prizadevanje, ki sta ga pred tem v 18. stoletju poskušala udejanjiti že Blaž Kumerdej in Valentin Vodnik s svojima v rokopisu ostalima nemško-slovenskima slovarjema, hkrati pa je pritrdilo Oroslavu Cafu, da je pobuda, ki jo je dve leti pred tem podal v Novicah (Caf 1846), utemeljena in upravičena. Ko se je društvo obrnilo na vse Slovence, ki imajo gradivo za silno potrebni slovar, naj mu ga prepustijo, je Metelko izročil Vodnikov rokopisni slovar, ki ga je z Ravnikarjem hranil po pesnikovi smrti leta 1819, Ravnikar in Caf pa svoje gradivo.¹⁰

Cigaletov nemško-slovenski slovar – uresničitev prvega dela slovaropisnega načrta

Dela za nemško-slovenski slovar so v odboru uspešno napredovala. Naklonjenost slovarju je leta 1850 izkazal sam ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf, ko je za pomoč pri izdelovanju slovarja ponudil bogoslovce. Čeprav so Novice l. 1851 poročale, da se slovar "dan na dan pridno izdeluje in bo še pred veliko nočjo iz prvih rok izdelan", je bil rokopis v prvi pregled predan tedaj priznanim najboljšim poznavalcem slovenščine¹¹ šele naslednje leto, ko je bilo Slovensko društvo že ukinjeno. Ker je v novih razmerah grozilo, da bo slovar ostal nedokončan, je 28. decembra 1853 J. Bleiweis s prefinjeno potezo za mecensko podporo slovaropisnemu načrtu navdušil škofa A. A. Wolfa in Novice so takoj po novem letu 1854 poročale, "da je obljubil škof pripomoči, da pride toliko zaželjeni slovenski besednjak Vodnikov na dan." Vodnik je bil namreč Wolfov učitelj in ko je Bleiweis ob novoletnem obisku škofu izročil *Koledarček Slovenski*, ki je bil opremljen z Vodnikovo sliko, je v njem vzbudil lepe spomine na učitelja in na njegov nikoli izšli slovar. Bleiweis je ob tem omenil finančne težave, ki so ukinile Slovensko društvo in tako resno ogrozile uresničitev slovaropisnega načrta. Mecen bi vse težave rešil, je še dodal. Zadel je žebljico na glavico. Škof Wolf se je zavezal mecenovati celotnemu slovaropisnemu načrtu, četudi bo uresničen šele po njegovi smrti. V 26. členu nemško pisane oporoke je dne 17. avgusta 1858 zapisal: "Menil sem, da moram svoje rojake, ki že željno pričakujejo nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar, razveseliti s tem, da sem prevzel stroške za izdajo ... Če bi pa umrl, preden bo dovršen tisk

⁸ O tem je Slovenski narod na 3. strani poročal 23. junija 1876 takole: "Po gosp. prof. Pleteršnikovem nasvetu, da bi se po slovenskem nabirala krajna imena za popolni "geografični imenik", določil se, naj se odbor Matičin o tej zadevi obrne do izobraženih domoljubov po deželi s prošnjo, naj bi vsak v svojem kraju nabiral domača krajna imena (imena vasi, rék, gorá, hribov itd.)."

⁹ O akciji in Pleteršnikovi zbirki zemljepisnih imen – hrani jo Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani – podrobno Šivic-Dular 1989 in 2004.

¹⁰ Iz Cafovega pisma Bleiweisu l. 1861 izvemo, da je Muršec njegovo zbirko označil: "Die Sammlung ist zwar gut, aber confus." (Štrekelj 1900: 201)

¹¹ Cigale 1860: VII, navaja, da so bili to M. Slomšek, M. Vertovc, G. Grabrijan, J. Burger, B. Potočnik, J. Zalokar, M. Ravnikar, L. Pintar, L. Jeran, M. Majar in G. Kobe.

obeh delov, katerih dežela tako zelo želi, tedaj nalagam svojemu dediču, Alojzijevišču, da plača vse stroške, ki so potrebni za dovršitev tega dela.”¹²

Wolfova slovarja

Z Wolfovo obljubo v oporoki so bile rešene finančne težave glede izdaje obeh delov slovaropisnega načrta in prvi del je bil, potem ko je uredništvo nemško-slovenskega slovarja na začetku leta 1854 prevzel Matija Cigale (Pirjevec 1924: 363),¹³ uresničen leta 1860, ko je na 2012 straneh izšel *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* v dveh delih. Hvaležnost za plemenito dejanje je bila škofu Wolfu trajno izkazana z napisom *Wolfov* na hrbtu slovarja in mnogo kasneje tudi slovensko-nemškega dela. Škofova vloga je bil pri obeh slovarjih izpostavljena tudi na notranjih naslovnica. Cigaletov nemško-slovenski slovar se zato še danes pogosto imenuje tudi *Wolfov nemško-slovenski slovar*, Pleteršnikov pa *Wolfov slovensko-nemški slovar*.

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar – uresničitev drugega dela slovaropisnega načrta

Uresničitev drugega dela načrta Slovenskega društva je bila precej manj premočrtna in zato dolgotrajna, zaznamovana z vprašanjem, kako naj bo slovar urejen, z večkratno zamjenjavo urednika/-ov in celo z radikalnim predlogom, naj bi se njegov izid preložil. Predlog so Novice 7. januarja 1863 na strani 8 odločno zavrnilo.

Janez Zalokar je v Ljubljani že več let pripravljal slovensko-nemški slovar, v katerem je besedje razporejal po besednih družinah, in škof Wolf je želel, da naj bi rokopis pregledala Fran Miklošič in Matej Cigale (Novice 1859, 24. avgusta, str. 268). Ko je Ljubljano poleti 1859. obiskal Fran Miklošič, sta na posvetu, ki je bil za to priložnost organiziran na temo slovaropisnega načrta, urejenost po besednih družinah odsvetovala oba, tako Miklošič kot Cigale, češ da se takih slovarjev ne izdeluje več, Miklošič pa je celo obljubil, da bi, v kolikor bi bil Zalokar po besednih družinah urejeni slovar pripravljen preurediti v navadni abecedni red, predal svoj rokopis slovensko-nemškega slovarja. Zalokar je še naprej branil svoje stališče (Zalokar 1859). Javnost pa je brezpogojno upoštevala Miklošičev in Cigaletov nasvet in Matevž Ravnikar alias Poženčan je v odgovor Zalokarju zapisal: “Etimologična kakor tudi družinstvena osnova je li za učene preiskovavce, kateri že jezik dobro umejo, in teh je malo; drugi pa potrebujemo slovarja, kateri nam besede po abecednem redu prešteva, ker so te nam samim Slovencem več ali manj neznane in jih bodemo po tem redu najpred in najlože najdlji. Ravno tako in pa še bolj je osnova po abecednem redu za tujce, kateri si želé s slovarjem pri učenju našega jezika pomagati ... Mnenje gosp. dr. Miklošiča in gosp. Cigaleta v obziru slovarjeve osnove ni zaničevati, in še celó dolžnost je ju poslušati, kjer je to naročil rajnki prečastiti gospod mecen.” (Ravnikar 1859: 320)

¹² A. A. Wolf je umrl 7. 2. 1859 v Ljubljani.

¹³ Cigale je uredništvo nemško-slovenskega dela slovarja prevzel med 28. januarjem in 15. februarjem, kot je mogoče sklepati iz dveh člankov v Novicah. Anonimni članek *O zadevah slovenskega besednjaka* z dne 28. januarja 1854 vsebuje urednikovo (Bleiweisovo) pojasnilo, da “se ravno sedaj obravnujejo zadeve, ki tičejo naj poglavniši reč, namreč vredništvo besednjaka, ne moremo poprek nič povedati, dokler ne bo vse gotovo in poterjeno od presvitlega gg. knezoškofa.” V članku *Prošnja zastran slovenskega besednjaka* z dne 15. februarja pa Bleiweis že zapiše, da naj se besede za slovar “pošlje ali meni ali naravnost gosp. vredniku na Dunaj (pod napisom: – – Hr. Matthäus Cigale, k. k. Ministerial-Concipist und Redacteur des slovenischen Theiles des k. k. Reichsgesetzblattes in Wien. Abzugeben im Bureau des Reichsgesetzblattes)”.

Leta 1861 se je Oroslav Caf v pismu Bleiweisu ponudil, da je pripravljen lotiti se izdelave slovensko-nemškega slovarja, saj ima zanj po 25-letnem delu nabranega že precej gradiva, tako da bi bil v dveh do treh letih nared (Štrekelj 1900: 198–202).¹⁴ Ponudba ni bila odmevna (Pirjevec 1924: 364 z op. 60). Na zapuščinski razpravi po pokojnem škofu Wolfu dne 4. decembra 1865 je Bleiweis poročal, da so rokopisi za slovar že pridobljeni in da je škof Jernej Vidmar že imenoval odbor za ureditev slovarja (Vošnjak 1893: 235; Pirjevec 1924: 364), vanj pa so bili imenovani Josip Marn, Andrej Zamejc in Luka Jeran (Pirjevec 1924: 364).

Ko je leta 1860 izšel Cigaletov nemško-slovenski slovar, je v poročilu, objavljenem v *Blätter aus Krain*, Fran Levstik razložil tudi svoje poglede na slovensko-nemški slovar, ki da zahteva še mnogo dela (Pirjevec 1924: 364). Ko so bili pet let kasneje za njegove urednike imenovani Marn, Zamejc in Jeran, je Levstik o njih odkrito podvomil, češ “da pod tem uredništvom slovar ne bo tak, kakršen bi mogel in moral biti” (Pirjevec 1924: 364 s.). Leta 1866 je bilo novemu uredniku Levstiku (Pirjevec 1924: 365) izročeno gradivo za slovar, ki je, kot je 12. junija 1868 poročal škof Vidmar, vsebovalo:

a) Zalokarjev rokopis na 1100 polah, ki je bil za 2000 goldinarjev odkupljen z Wolfovo zapuščino, Zalokarju pa je bilo iz istih sredstev obljubljeno dosmrtno plačilo po 200 goldinarjev letno;

b) obsežno Cafovo zbirko “več zabojev drobnih listkov, na katerih so bile posamezne besede z razlago in citati” (Pleteršnik 1894–1895: I, I);

c) Miklošičev rokopis v 4 velikih zvezkih na 287 polah;

č) zbirko abecedno urejenih besed gospoda Kočevarja;¹⁵

d) rokopis slovarja neznanega avtorja (Vošnjak 1893: 245 s.).¹⁶

Levstik se je izdelave slovarja lotil temeljito in za razmere, ko je javnost malodane vsakodnevno spraševala po njegovem izidu, preveč širokopotezno.¹⁷ Bojazen, da bi se izid slovarja pomaknil v daljnjo prihodnost, je bila zadosten razlog,¹⁸ da je bilo Levstikovo delo za slovar ocenjeno kot prepočasno, češ da po triletnem delu ni bila dovršena niti ena tiskana pola, porabljenega pa ogromno denarja, in škof Vidmar je v decembru leta 1868 (Žigon 1919: 711) razpustil slovski odbor s predsednikom Janezom Pogačarjem na čelu, Levstiku vzel uredništvo in ustavil vsa plačila. O tem mračnem dogodku je 6. februarja 1869 poročal Slovenski narod (Žigon 1919: 705), Levstik pa je v pismu Stritarju z dne 28. decembra 1869 zapisal: “Mučil sem se, kakor konj, plačan kakor človek, ki na Dunaju po cesti konjski gnój pobíra; vendar sem hotel prebiti, ker mi je bilo do tega, da bi delo dovršil, kar bi se pred 5–6 leti ne bilo moglo zgoditi. Kakšen bode zdaj slovár, to bog védi.” (Žigon 1919: 712)

Delo za slovar je mirovalo, dokler se ni kranjsko deželno sodišče 31. marca 1874 obrnilo na deželni odbor z vprašanjem, kako se Wolfova oporoka izvršuje glede slovarja. Deželni glavar Kaltenegger je 16. julija istega leta zato sklical sestanek, na katerega so bili vabljeni deželni odborniki Bleiweis, Costa, Dežman, Murnik, škof Vidmar, stolni predstojnik Pogačar, kanonik Kramar, Razlag, Zarnik, Svetec, Marn, Šolar, Vavru, Pleteršnik, Žakelj,

¹⁴ Cafovo pismo Bleiweisu je objavljeno v navedenem Štreklevem delu.

¹⁵ K temu prim. Pleteršnikovo pripombo v *Pripomnjah*, da “se ne ve, kaj se je zgodilo z zbirko besedi v abecednem redu, poslano po gosp. Kočevarju” (Pleteršnik 1894–1895: I, V op. 1).

¹⁶ Tako Vošnjak 1893. Iz originalnega nemškega poročila, ki je bilo objavljeno v Žigon 1919: 710 s., pa zvemo, da je Levstik Zalokarjevo zbirko označil kot precej nekritično, ki je v večji meri neuporabna, da je bilo Cafovo gradivo nealfabetirano, da bi Miklošičeva zbirka potrebovala kritični pretres, da je abecedna zbirka Kočevarja iz Celja nekritična in polna izmišljotin.

¹⁷ Levstik je svoj pretirano etimološko koncipirani slovar ponazoril z nekaj primeri, ki jih je objavil v *Novicah* (Levstik 1866).

¹⁸ Žigon 1919: 706 s., piše, da je bila Levstikova odstavitev z mesta urednika slovensko-nemškega slovarja tudi (ali predvsem) političnega značaja.

Tušek, Kozler, Poklukar in Kermavner. Bleiweis, ki se tako kot škof Vidmar, Pogačar, Kramar in Svetec sestanka ni udeležil, je v dopisu izpostavil, "da manjka resna volja izpolniti oporoko preblagega knezoškofa Wolfa" in da naj slovar "vstreza dejanskim potrebščinam šol, uradnikov, in sicer javnega življenja" (Vošnjak 1893: 237, 303). Stroški za urednikovanje in tisk slovarja da so narasli že na 17000 goldinarjev, da Miklošič ali Caf ali Krek ali Levstik, ki bi bili edini lahko izdelali slovar, naloge niso pripravljene sprejeti, zato sta bila na sestanku za uredniška kandidata omenjena I. Navratil in J. Pajk, kateremu so bili bolj naklonjeni (Vošnjak 1893: 303 s.). Kot poroča Pleteršnik 1894–1895: I, IV, je Pajk do leta 1875 izdelal celo črke A–Č.

Ko je bil leta 1875 za škofa imenovan Pogačar, se je ta, verjetno sledeč Zarnikovemu¹⁹ predlogu s sestanka l. 1874, spomnil na Levstika in mu urednikovanje slovarja ponovno ponudil. Levstik se je dela lotil z vnemo in znano temeljitostjo, a je zaradi nesoglasja s škofom z delom prekinil (Vošnjak 1893: 305).²⁰

Delo za slovar je zopet mirovalo, zato se je avgusta leta 1880 na pobudo filologov somišljenikov J. Vošnjak obrnil na škofa Pogačarja, da bi poskrbel za slovar. Vesel pobude je škof obljubil sklicati sestanek, še prej pa je po škofovskem kaplanu A. Koblarju naročil, naj povpraša Pleteršnika, ali bi bil pripravljen prevzeti uredništvo slovarja, in Pleteršnik je pod pogojem, da mu bodo pomagali drugi filologi, ponudbo sprejel (Vošnjak 1893: 305). Na posvetu 4. oktobra 1880, h kateremu je bil povabljen tudi Levstik, a se ga ni udeležil, so prisotni škof Pogačar, škofovski kaplan Koblar, univerzitetni profesor Krek iz Gradca in ljubljanski gimnazijski profesorji Vošnjak, Pleteršnik, Levec, Zupan, Kermavner, Vodušek in Wiesthaler ugotovili, da se iz obstoječega gradiva ne da narediti znanstveno urejenega, historičnega slovarja, in sklenili, da je Slovencem nujno "treba bolj praktičnega in ne takó obširnega slovarja" ter ustanovili odbor za pripravo slovarja, katerega člani so bili poleg Koblarja vsi vabljeni profesorji, za njegovega podpredsednika je bil imenovan Pleteršnik (Vošnjak 1893: 305 s.), za predsednika pa Krek (Pleteršnik 1894–1895: I, IV). O delu odbora in gradivu ter svojem delu za slovar piše Pleteršnik v predgovoru *Slovensko-nemškega slovarja*, zato naj tu le še omenim, da je škof Pogačar urejanje slovarja po prvih treh letih skupinskega urejanja zaradi prezaposlenosti odbornikov in v skrbi, da zaradi številnih urednikov slovar ne bi bil enoten, z dekretom dne 22. februarja 1883 predal Maksu Pleteršniku, ki je rokopis izgotovil kmalu, saj so se leta 1892 že začele priprave za tisk (Pleteršnik 1894–1895: I, V) in prvi snopič pričakovanega slovarja je luč sveta zagledal tik pred novim letom 1893. Drugi del slovaropisnega načrta Slovenskega društva pa je bil po 47-letnih peripetijah dokončno uresničen v letu 1895, ko je izšel zadnji, triindvajseti snopič.²¹ Bleiweis, Zalokar, Miklošič, Caf in Levstik ga niso dočakali.

PLETERŠNIKOV SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR – TEZAVER ZA VEČNO?

Po Pohlinovem *Besedishu* (1781), Jarnikovem *Etymologikonu* (1832), Murkovem slovarju (1833) in Janežičevima slovarjema (1851, 1893) je bil Pleteršnikov najboljšejši dvojezični

¹⁹ Zarnik se je pri tem skliceval na svoje somišljenike Vošnjaka, Jurčiča, Celestino, Šukljeta in Levca.

²⁰ O tem delu slovarjeve zgodovine prim. še Žigon 1919: 714, in Pirjevec 1924: 366 z op. 68.

²¹ V zvezi s tem se zdi pomembno priznanje Pleteršniku, ki ga je podal Žigon: "In takó je delo zastalo za svojih petnajst let, dokler ga ni vzel l. 1883 v roké – Pleteršnik, ki ga je poslej izdeloval v lepem miru – saj Bleiweisa takrat ni bilo več – svojih devet let, da so mogli lepó natihoma pričeti s tiskom koncem l. 1892. Dobili smo takó Slovenci 25 let po Levstikovi katastrofi – modern slovar, kar bi iz Bleiweisove naglice nastali, a tudi iz Levstikovih načél vzrastli slovar ne bil nikoli! Zastarelo bi bilo dandanes tudi to delo, kakor dandanes vse, – kar je poglalo in vzrastlo iz Bleiweisovega mrtvega duhá" (Žigon 1919: 714)

slovar s slovenščino kot izhodiščnim jezikom svoje dobe in sploh prvi slovar s tonemsko prikazanim besedjem. S 102.522 gesli v slovarskem delu (brez dodatkov) še danes, ko imamo *Slovar slovenskega knjižnega jezika* s 93.142 gesli, tega primata ni izgubil in še vedno ohranja poslanstvo, ki so mu ga pripisali ob izidu: "Veselimo se, da smo bodočim vekom rešili svojo najodličnejšo svetinjo: svoj jezik, kateri je v "Wolfovem slovarju" za vselej ohranjen pogina in utona v časovnih valovih." (Pajk 1895: 1) Podrobna preučevanja zlasti v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja so le potrdila, da njegova praktična in znanstvena uporabnost, ki so mu jo domači in tuji avtorji priznavali ob izidu,²² z leti ni zbledela²³ in da zanj še vedno velja stara oznaka: "Citāti so kratki, tolmačenje kratko, primerjanje besed nikjer ne preseza mej, red pomenov je prikladen, sploh vse kratko in gladko, in tudi vse dosledno, kolikor se je dalo. Jedna največjih prednostij tega slovarja so viri, iz kojih je vzeta beseda." (Pajk 1895). Slovar je že ob izhajanju vzpodbudil živahno zanimanje za zbiranje naše leksike²⁴ in še danes najprej pogledamo vanj, ko naletimo na manj znano besedo.

Slovarsko gradivo, ki je bilo za obdobje med 15. stoletjem in letom 1893²⁵ iz tiskov zbrano pretežno paberkovalno, nam še vedno služi kot tezaver – slovar knjižnega, narečne-ga in historičnega besedja z avtorskimi in zemljepisnimi oznakami in podatki o izvoru. Je edini vseslovenski slovar, v katerem je besedje predstavljeno celostno: pomensko, slovnič-no, naglasno, normativno, frazeološko, terminološko, časovno, prostorsko, avtorsko in etimološko. Ta bogata sporočilnost mu ob obsegu zagotavlja, da ostaja najpomembnejši referenčni slovar za slovenščino doma in v tujini. Skoraj stoletje je bil edini temeljni vir pri tonemskih vprašanih slovenskega jezika, vsestranska podlaga *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, prek njega sodobnemu *Slovenskemu pravopisu*, pomemben vir besedja *Etimološkemu slovarju slovenskega jezika* in drugim slovanskim etimološkim slovarjem ...

Slovar nikakor ni le to, kar nakazuje njegov naslov. Metajezik v njem ni le nemščina. Ob latinskih slovničnih in drugih kvalifikatorjih razlagalno vlogo besedja v dobršni meri opravlja slovenščina. V dobri desetini gesel pa je metajezik – če ne upoštevam slovničnih kvalifikatorjev – sploh samo slovenščina.²⁶ V njem zlahka prepoznamo zametke enojezičnega razlagalnega slovarja, ki smo ga resda dobili šele čez štirideset let z Glonarjevim *Slovarjem slovenskega jezika* (Orel 1998), ki pa si oznake tezaver ne zasluži.

Pleteršnikovo dopolnjevanje lastnega slovarja

Ko je od decembra leta 1892 dalje slovar začel izhajati po snopičih, Pleteršnik s slovaropisnim delom zanj ni zaključil, ampak je v svoj interfolirani izvod²⁷ – danes ga hrani

²² Prim. Oblakovo recenzijo prvega in drugega snopiča slovarja v časopisu *Archiv für slavische Philologie* (Oblak 1893) in monografsko recenzijo Ljapunova 1902, v kateri je zaradi tonemske onaglašenosti zlasti izpostavljena znanstvena vrednost slovarja za slovanske akcentološke raziskave.

²³ Naj opozorim predvsem na *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5. Maks Pleteršnik*. Zborovanje slavistov Krško in Pišce 1994. Ur. F. Novak. Ljubljana 1997; *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*. Zbornik s simpozija '96 v Pišcah. Ur. J. Toporišič. Novo mesto 1998; *Simpozij slovenska lastnoimenskost*. Zbornik s simpozija '99 v Pišcah. Ur. J. Toporišič. Novo mesto 2001; *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika*. Slovenska zemljepisna imena. Ur. M. Jesenšek. Maribor 2004.

²⁴ Valjavec je v trinajstem letniku Ljubljanskega zvona objavil vrsto dodatkov k prvima dvema snopičema (Valjavec 1893 in 1893a) in z dopolnjevanjem Pleteršnikovega slovarja nadaljeval v naslednjih letnikih. Kenda se je v svojem rokopisnem slovarju s Tolminskega opiral na Pleteršnikov slovar (Kenda 1926). Zbiranje slovarskega gradiva je vzpodbujal sam Pleteršnik takoj, ko je prevzel uredništvo slovarja (Pleteršnik 1884).

²⁵ V 15. stoletje segajo nekateri rokopisni viri, pretežno navajani po Oblaku in Miklošiču, najmlajši tiskani vir pa je Janežičev slovensko-nemški slovar iz leta 1893 v Hubadovi priredbi.

²⁶ Gesel brez nemščine kot metajezika je v slovarju 16.958, med njimi npr. **golačina**, **gomast**, **gorjačar**, **greziti se**.

²⁷ O interfoliranem izvodu Glonar 1924 in Keber 1998.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani pod signaturo R II 43384 – marljivo, še med izhajanjem slovarja sproti beležil popravke in dodatke. Ta izvod z novimi pomeni k iztočnicam, dodatnimi besedami in viri ter zgledi iz tiskov pred in po izidu slovarja in ustnih virov namreč vsebuje tudi nekatere popravke in dodatke, ki so bili že natisnjeni v razdelku *Dodatki in popravki* zadnjega, triindvajsetega snopiča. Vanj je Pleteršnik že zapisal, da je npr. k razdelku Kratice potrebno dodati okrajšavo *stil.*, da se sedanjik glagola *apnáriti* pravilno glasi s cirkumflektiranim *a* in ne z akutiranim ipd. Da med okrajšavami manjkata razlagi za *dual.* in *coll.*, je očitno spoznal prepozno, ko je bil slovar že dotiskan. Nasploh je Pleteršnikovo zavzetost za čim bolj popoln slovar mogoče razbrati tudi iz osrednjega slovarskega dela, saj je vanj vključil tudi Štrekljevo besedje iz prispevka *Iz besednega zaklada narodovega*, ki je v Letopisu Matice slovenske izšel v istem času kot prvi snopič slovarja.²⁸ Njegov močno popisan interfolirani izvod navdušuje in navdaja z željo in upanjem, da bi bili popravki in dopolnila skupaj z “dopolnjenimi Pleteršniki” drugih avtorjev, med njimi naj izpostavim Breznikovega in Koštiálovega, kritično pregledani in upoštevani pri izdelavi prepotrebne sodobne tezavra slovenskega jezika, na katerega je verjetno mislil Fran Ramovš, ko je leta 1946 govoril o novem Pleteršniku, ki naj bi bil predelan in dopolnjen z novim gradivom, zajetim iz slovenskih knjig, revij in časopisov od l. 1890 dalje (Ramovš 1997: 666). Dokler pa volje in pogojev za zlitje Pleteršnikovega slovarja in njegovih dopolnil skupaj z drugimi slovenskimi sodobnimi, historičnimi in narečnimi viri v sodobni teza-ver slovenskega jezika ni, je prav, da slovar ohranjamo med nami.

TRANSLITERIRANI PLETERŠNIKOV SLOVAR

Od Pleteršnikovega originala do elektronske zbirke

Želja, da bi po Pleteršnikovem slovarju lahko brskali tudi na sodoben način, se je porodila v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja, ko smo tudi na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša začeli spoznavati prednosti elektronskih zbirk. Ne le v Etimološko-onomastični sekciji, kjer je ta ideja vzkliła morda najprej, ampak v vseh inštitutskih sekcijah je Pleteršnikov slovar še vedno alfa in omega našega besedja, zato želja po digitalizaciji slovarja ni zamrla niti, ko smo ugotovili, da je zaradi zahtevnega besedila v dveh različnih pisavah, ki je povrh stavljeno še ročno, ne bi bilo možno izvesti strojno in torej tudi ne stoodstotno.

Začetek digitalizacije Pleteršnikovega slovarja sega v zadnje mesece leta 2001, ko je sodelavka Etimološko-onomastične sekcije Helena Jazbec začela Pleteršnikov slovar po kratkih ustnih navodilih Marka Snoja ročno vnašati v za to prirejeno masko. Delo je ob drugih njenih delovnih nalogah napredovalo zdržema, čeprav zaradi duhomornosti in obsežnosti ni navdajalo z optimizmom niti nje niti mene, ki sem jo lahko le bodrila. Ko je bila digitalizacija Pleteršnikovega slovarja opravljena skoraj do polovice, je kolegica Helena Jazbec v letu 2004 opozorila na nov program za optično prepoznavanje znakov ABBYY FineReader 7.0 Professional, ki je bil sposoben dovolj uspešno prepoznati gotične zapise in dia-kritična znamenja. Obstajala je možnost, da bi digitalizacijo slovarja vsaj deloma lahko opravili strojno! Vsaj deloma brez odločilnega subjektivnega faktorja in vsaj deloma hitreje. Ker program vseh Pleteršnikovih znakov še vedno ni prepoznal, je Helena Jazbec organizirala izdelavo programa *Pletko*, s katerim se je besedilo še bolj približalo originalu, tako

²⁸ V prvi snopič je Pleteršnik že vključil besedo **blagovica** “edina hči v hiši, ki bo za roditelji dobila vso imovino” iz Štreklja 1892: 5. Štrekljev prispevek skoraj v celoti temelji na gradivu, ki ga je zbral učitelj Josip Kenda s Temljina (Kenda 1926).

da je ročnega vnosa ostalo precej manj. Program je tudi razbil gesla po poljih, označil poševni tisk, sestavil deljene besede itd. Digitalizacija Pleteršnikovega slovarja je zato napredovala bistveno hitreje tudi ob pomoči študentov Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje ljubljanske Filozofske fakultete Urške Plemenič, Špelce Trček in Andreja Perdiha. Sredi julija leta 2005 je bila digitalizacija Pleteršnikovega slovarja dokončana.

S Heleno Jazbec sva takoj začeli s korekturo tistih napak vnosa, ki jih je bilo mogoče sistemsko prepoznati. Med novembrom 2005 in 15. januarjem 2006 sta bili ob nadaljevanju odpravljanja sistemskih napak opravljeni še korekturni branji celotnega Pleteršnikovega besedila na papirju. To obsežno in naporno branje je opravilo 29 inštitutskih kolegic in kolegov: Kozma Ahačič, Martin Ahlin, Ljudmila Bokal, Marija Djurovič, Tanja Fajfar, Alenka Gložančev, Marjeta Humar, Tjaša Jakop, Helena Jazbec, Marjeta Kambič, Simona Klemenčič, Polona Kostanjevec, Borislava Košmrlj - Levačič, Branka Lazar, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jakob Müller, Jožica Narat, Vlado Nartnik, France Novak, Zvonka Praznik, Francka Premk, Jerica Snoj, Ivanka Šircelj - Žnidaršič, Cvetana Tavzes, Silvo Torkar, Peter Weiss, Danila Zuljan Kumar in Mojca Žagar. Ker smo vsi vendarle samo ljudje z vrlinami in šibkostmi, ne morem zagotoviti, da napak vnosa nismo spregledali, prepričana pa sem, da smo se vsi – sama sem opravila računalniški vnos popravkov – po najboljših močeh trudili, da bi jih, če že ne nič, ostalo vsaj čim manj. Konec januarja 2006 je bila elektronska zbirka nared za pretvorbo v izmenjalni spletni format. To delo je opravil Primož Jakopin, ki mi je od julija dalje tudi pomagal pri obvladovanju in preverjanju 12 MB obsegajoče datoteke. Zadnje korekture smo opravili Helena Jazbec, Silvo Torkar in jaz.

Transliterirana izdaja Pleteršnikovega slovarja in original

Da tudi *Slovensko-nemški slovar* tako kot vsak obsežnejši izdelek ne more biti brez spodrseljavev, se je Pleteršnik nedvomno zavedal. Nekatere od njih je lahko še sam odpravil med izhajanjem slovarja po snopičih.²⁹ Tako je npr. v dvanajstem snopiču, kjer sta bila objavljena razdelka *Pripomnje* in *Kratice*, v slednjem lahko še dodal okrajšavo *F.* za *Fauna*, ki je med Freyerjevima viroma manjkala na platnicah vseh prej izšlih snopičev. Večje število spodrseljavev je popravil v razdelku *Dodatki in popravki* triindvajsetega snopiča. Tiste, ki jih je opazil, ko je bil slovar dotiskan, je lahko zabeležil v svoj interfolirani izvod.

Ko sem se morala julija lani po sistemskem pregledu digitaliziranega Pleteršnikovega slovarja odločiti, kaj storiti s številnimi spodrseljaji, ki jih je pregledovanje hitro navrglo, sem tudi zaradi načrtovane elektronske izdaje slovarja, ki sistemskih nedoslednosti ne prenaša enako dobro kot papir, presodila, da bi bilo Pleteršnikovo originalno besedilo vendarle dobro popraviti. *Napake iz originala sem vedno popravila v duhu zapisanih ali prepoznanih Pleteršnikovih načel.* To pomeni, da sem konkretni izstopajoči primer uskladila glede na večinsko stanje vsebinsko enakih primerov v originalu.

Če se je Pleteršnik v razdelku *Kratice* odločil, da bo npr. *Vrtovčeva Vinoreja* v slovarskem delu navajana z *Vrtov.* (*Vin.*), sem variantni primer *Vrtovec* (*Vin.*) v geslih **belina**, **berzamin**, **bilfa** in **bilfica** popravila = uskladila z omenjenim Pleteršnikovim pravilom. Različne pomene slovarske iztočnice je Pleteršnik označeval s številčenjem in jih od hierarhično višjih ločil s podpičjem, če se prejšnje besedilo ni zaključevalo s končnim ločilom, in pomišljajem. Izstopajoče primere sem uskladila v duhu prepoznanega pravila. Tako sem npr. v geslu **babica** med šesti in sedmi pomen dodala manjkajoči pomišljaj, v geslu **drevesce** pa Pleteršnikovo dvopičje pred pomišljajem in 2) spremenila v podpičje. Če se je Pleterš-

²⁹ Podatke, kako so snopiči izgledali, sem črpala iz prvega, osmega, dvanajstega in triindvajsetega snopiča, ki jih še nesignirane hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

nik npr. pri številčenju pomenov zmotil ali nanj pozabil, sem opaženo popravila le, če je bila napaka iz sobesedila enoznačno prepoznavna. Tako sem npr. v geslu **bežati** dodala 2), v geslu **doteči** med 2) in 4) dodala 3), v geslu **brenkljati** pa zaporedje 2) ... 2) spremenila v ustrezno 2) ... 3). Če je Pleteršnik z vrstilnim števnikom pred iztočnico pokazal na obstoj homonima, ki ga potem ni navedel, iz drugih gesel pa je bilo razvidno, da iztočnica nima homonima, sem štetje odstranila. Med take primere sodi **habniti**, ki je v geslu **həbniti** kot kazalka zapisana brez 1. Pod črko S se v originalu pojavlja iztočnica **kazən**, ki bi se glede na ponazoritveno besedilo v geslu morala pravilno glasiti **skazən**, v geslu **precefrati** se zapis *einwal* pravilno glasi *einmal*, v geslu **hrast** je namesto *schagen* pravilno *schlagen*, v geslu **martolos** je *Sclaveuhändler* napačno za *Sclavenhändler*, v geslu **ljubljenje** *Lieben* pravilno za *Liebeu* itd. Če je Pleteršnik okrajšavo v slovarskem delu pozabil izpostaviti v razdelku *Kratice* in je ni dodal niti v razdelku *Dodatki in popravki*, v slovarskem delu pa se je pojavljala variantno okrajšana, sem dala prednost pogostejše rabljeni. Tako sem npr. redkejši okrajšavi *comp. oz. poseb.* ob bolj pogosti *compar. oz. pos.* nadomestila s slednjima. Tako okrajšavo pa sem med oglatima oklepajema dodala v razdelek *Kratice*. Tudi vse druge pri tej izdaji dodane okrajšave so v tem razdelku slovarja navedene med oglatima oklepajema. Opisanih popravkov v duhu Pleteršnikovih načel je bilo v tej izdaji opravljenih precej.

Drugače kot Pleteršnik sem se odločila v primeru *Valj. (Rad.)*, ki je zapovedan v *Kratich*, a se v slovarskem delu pojavljala bolj ustrezna predstavitev *Valj. (Rad.)*. Tu sem pri usklajevanju dala prednost slednji različici.

Težje se je bilo za popravke odločiti v primerih, ko Pleteršnikov original ni nudil nobene opore. Original je bil v takih primerih popravljen le, če je domnevano napako potrdil vir, ki je bil v konkretnem geslu navajan. Tako se je *mlājsina* v geslu **mlajšina** popravila v *mlājšina* na podlagi Murkovega slovarja, v geslu **potirki** so bile *Ponikve (Št.)-Erj. (Torb.)* popravljene v *Ponikve na Št. Vidski gori-Erj. (Torb.)* na podlagi Erjavčevega originala, v geslu **klečēt f.** navedba vira *Jan. (Sv. p.)* popravljena v *Jap.* na podlagi Japljevega prevoda Svelega pisma novega testameta iz leta 1804, okrajšava *Sp.* v geslu **hitromisəln** je bila prepoznana v isti funkciji kot *Spang.* v geslu **hvošt** in zato spremenjena v *Spang., jynx* v geslu **čudež** spremenjeno v *junx* na podlagi Cigaletovega slovarja, iztočnice **viličnjāk**, **vilinji** in **vilinski** popravljene v **viličnjak**, **vilinji** in **vilinski** po Murkovem in Janežičevem originalu itd.

Kjer trdnega dokaza za napako ni bilo, originala nisem popravila. Tako je v geslu **čujenje** ostala nejasna okrajšava *Pok.*, v geslu **krepel f.** okrajšava *Med.*, v geslu **blagohram** nespremenjena okrajšava *DŽ.*, čeprav se zdi, da bi jo bilo morda potrebno popraviti v *DZ.*, a tega ni bilo moč preveriti, v geslu **1. kres** je ostala nespremenjena zveza *kresovi kore*, čeprav se zdi, da bi bilo prav *kresovi gore*, v geslu **rantaha** zveza *z njo se pokrivajo kolibe ob semnjih*, čeprav se zdi, da bi bilo namesto *kolibe* bolj prav *kobile* ipd.

Pleteršnik je v svojem interfoliranem izvodu na nekaj mestih opozoril na napačno alfabetacijo v slovarju. Napak te vrste je bilo v slovarju precej, zlasti v prvem delu. Ko je bila elektronska zbirka alfabetirana, je bilo gesli **mejišče**, ki se v originalu na strani 567 pojavljata dvakrat, potrebno združiti. Ob enaki predstavitvi pomena je prvo vsebovalo Janežičev vir, drugo pa Cigaletovega.

Poleg omenjenih zgornjih štirih tipih popravkov se ta izdaja od originalne razlikuje tudi v tem, da so v njej vsi morfemi opremljeni z vezajem. Vzorec za to spremembo je bil vzet iz zaglavij Pleteršnikovih gesel, kjer vezaj pri predstavitvah morfemov običajno nastopa.

Razdelek *Dodatki in popravki* je v tej izdaji povezan z uvodnim in slovarskim delom. Ena, dve ali tri zvezdice v uvodnem in slovarskem delu so znak za Pleteršnikov popravek ali dodatek. Podrobno pojasnilo v zvezi s tem je zapisano levo od originalnega besedila na-

slovnice prvega in drugega dela slovarja. V razdelku *Kratice* so dodatki k tej izdaji zapisani med oglasima oklepajema.

* * *

Digitalizacijo Pleteršnikovega slovarja sta vsa leta podpirala predstojnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša dr. Varja Cvetko Orešnik in direktor Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU dr. Oto Luthar. Vodja Založbe ZRC dr. Vojislav Likar je slovar sprejel v Založbin program.

Inštitutske kolegice in kolegi so ob zaposlenosti s svojimi projekti opravili pomemben del korektur in me, ne da bi bili izrecno naprošeni, tudi opozorili na marsikatero Pleteršnikovo napako. Dr. Primož Jakopin mi je pomagal in svetoval pri računalniških vprašanjih. Gospa knjižničarka Alenka Porenta je vedno zavzeto pomagala pri iskanju knjig in drugih tiskov. Gospod Iztok Sajko iz Založbe ZRC je vestno izdelal karto na podlagi Pleteršnikovih zemljepisnih oznak.

Sekcijska kolegica mag. Helena Jazbec in kolega mag. Silvo Torkar sta nad slovarjem skupaj z mano bdela do zadnjih opravil zanj. Vsega pa ne bi bilo brez vztrajnosti kolegice Helene Jazbec, ki jo je vodila pri izgotavljanju elektronske zbirke Pleteršnikovega slovarja.

Vsem iskrena hvala!

Ljubljana, marca 2006

Metka Furlan

VIRI IN LITERATURA:

- BREZNIK 1949: A., Pleteršnik – Slovenski biografski leksikon 7. Ljubljana. Str. 381–384.
- CAF 1846: O., Proglas zastran noviga slovenskega slovnika in slovnice – Novice 25. svečana, str. 32, 4. sušca, str. 35, 11. sušca, str. 40, 18. sušca, str. 44.
- CANKAR 1911: I., Sedemdesetletnica prof. Maksa Pleteršnika – Dom in svet XXIV, str. 39–41.
- CIGALE 1860: Deutsch-slovenisches Wörterbuch I–II. Herausgegeben auf Kosten des Hochwürdigsten Herrn Fürstbischöfes von Laibach, Anton Alois Wolf. Laibach.
- ČITALNICA. Gradec 1865–66.
- DOM IN SVET. Ljubljana 1888–1944.
- GLONAR 1924: J., Pleteršnikov "Pleteršnik" – Časopis za slovenski jezik, kulturo in zgodovino IV, str. 169–171.
- JAKOPIN 1983: F., Pleteršnikov slovar in sočasno slovansko slovaropisje – Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu). Drugi del. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 4. julija 1982. Ljubljana. Str. 273–284.
- – 1997: Pleteršnikovo mesto v sočasnem slovaropisju – Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5. Maks Pleteršnik. Zborovanje slavistov Krško in Pišce 1994. Ljubljana. Str. 1–15.
- KEBER 1998: J., Breznikovo in Pleteršnikovo dopolnjevanje Slovensko-nemškega slovarja – Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Novo mesto. Str. 97–104.
- KENDA 1926: Slovarko gradivo s Tolminskega. Zbral J. Kenda. Gorica. Rokopis hrani Institut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- KOLARIČ 1974: R., Pleteršnikov slovar – Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, P–Ž. Reproducirani natis, Ljubljana, i–vi.
- LEVSTIK 1866: F., Jezikoslovno zrnje – Novice 5. decembra, str. 394–5, 12. decembra, str. 405–6.
- LJAPUNOV 1902: B. M., Něskol'ko zaměčanij o Slověnsko-německomъ slovarě Pleteršnika. Odessa.
- LJUBLJANSKI ZVON. Ljubljana 1881–1941.
- LMS: Letopis Matice slovenske. Ljubljana 1867–1912.
- MERCINA 1997: M., Kam s Pleteršnikom – Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5. Maks Pleteršnik. Zborovanje slavistov Krško in Pišce 1994. Ljubljana. Str. 63–71.
- NOVICE. Ljubljana 1843–1902.
- OBLAK 1893: V., Slovensko-nemški slovar izdan na troške rajnega knezoškofa ljubljanskega Antona Alojzija Wolfa. – Archiv für slavische Philologie XV, str. 594–601.
- OREL 1998: I., Prvine enojezičnega slovaropisja v Pleteršnikovem slovarju – Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Novo mesto. Str. 113–125.
- PAJK 1895: J., Zvršitev Wolfovega slovarja – Slovenski narod 1895, št. 264 (= 15. novembra), str. 1, 2.
- PIRJEVEC 1924: A., Maks Pleteršnik – Ljubljanski zvon XLIX, str. 240–244, 304–311, 361–371.
- PLETERŠNIK 1884: M., O Wolfovem slovensko-nemškem slovarju – Slovenski narod št. 176, 1. avgusta, str. 3.

- – 1894–1895: Slovensko-nemški slovar I–II. Izdan na troške rajnega knezoškofa ljubljanskega Antona Alojzija Wolfa. Uredil M. Pleteršnik. V Ljubljani.
- RAMOVŠ 1997: F., Zbrano delo. Druga knjiga. Razprave in članki. Ur. J. Toporišič. Ljubljana.
- RAVNIKAR 1859: M., Ali naj bo abecedna ali družinstvena osnova v našem slovarji? – Novice 12. oktobra, str. 320.
- SLOVANSTVO. Prvi del. Občni pregled. – Jugoslovani: Slovenci. Hvati in Srbi. Bolgari. Z dvema zemljevidoma. Spisali J. Majciger, M. Pleteršnik in B. Raič. Ljubljana 1874.
- SLOVENSKI NAROD. Maribor (od 1872 Ljubljana) 1868–1943.
- SUHADOLNIK 1989: S., Maks Pleteršnik – Mohorjev koledar 1990. Mohorjeva družba. Celje. Str. 115–116.
- ŠIVIC-DULAR 1989: A., Slovenska matica in akcija za zbiranje zemljepisnih imen – XXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 3. –15. julij 1989. Zbornik predavanj. Ljubljana. Str. 83–101.
- – 2004: Pleteršnikova zbirka zemljepisnih imen pri Slovenski matici – Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Zemljepisna imena. Ur. M. Jesenšek. Maribor. Str. 18–34.
- ŠTREKELJ 1892: K., Iz besednega zaklada narodovega – LMS za leto 1892. Ur. A. Bartel. Ljubljana. Str. 1–50.
- – 1900: Pisma in zapiski iz Cafove ostaline – Zbornik znanstvenih in poučnih spisov II. Slovenska matica. Ur. L. Pintar. Str. 173–250.
- TOPORIŠIČ 1998: J., Življenje, delo in pomen Maksa Pleteršnika – Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Novo mesto. Str. 175–180.
- VALJAVEC 1893: M., K prvemu sešitku slovensko-nemškega slovarja Wolfovega – Ljubljanski zvon XIII, str. 106–107, 176–178, 237–239, 306–308, 371–372
- – 1893a: K drugemu sešitku slovensko-nemškega slovarja Wolfovega – Ljubljanski zvon XIII, str. 437–438, 503–505, 567–568, 632–633, 689–690, 757–759.
- VEDA. Gorica 1911–15.
- VOŠNJAK 1893: J., K zgodovini Wolfovega slovensko-nemškega slovarja – Ljubljanski zvon XIII, str. 234–237, 303–306.
- ZALOKAR 1859: J., Odgovor – Novice 7. septembra, str. 282–282.
- ZORA. Maribor 1872–78.
- ŽIGON 1919: A., Prispevek k petdesetletnici – Ljubljanski zvon XXXIX, str. 696–722.

ZEMLJEPISNE OZNAKE V PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU

METKA FURLAN IN SILVO TORKAR

Poleg splošnih oznak *na vzhodu* in *na zapadu* (tj. na zahodu) so v slovarju uporabljene raznovrstne druge zemljepisne oznake, od katerih marsikatera danes ni več v rabi. V seznamu so z veliki črkami zapisani ustrezniki sodobnih zemljepisnih oznak, za njimi pa Pleteršnikove. Oznake, ki sodobnega (standardiziranega) ustreznika nimajo ali pa ga ni bilo mogoče ugotoviti, so zapisane le z malimi črkami. Pretežno okrajšani zapisi v poševnem tisku povedo, da se zemljepisna oznaka ne nanaša na naselje, ampak na *del mesta*, *gorsko ime* (= *g. i.*), *ledinsko ime* (= *led. i.*), *otok* (= *o.*), *pokrajino* (= *pokr.*), *rečno ime* (= *r. i.*), *ime jezera* (= *i. j.*), *stanovniško ime* (= *stan. i.*) ali *zaselek* (= *zas.*). Če se zemljepisna oznaka nanaša na območje izven meja Republike Slovenije, je to označeno s krajšavami A = Avstrija, HR = Hrvaška, IT = Italija in M = Madžarska. Nekatere od tu razvezanih okrajšav so prostorsko razložene v Pleteršnikovem razdelku *Kratice*.

AJDOVŠČINA: Ajdovščina

ANDRAŽ NAD POLZELO: Št. Andrež (Št.)

AVBER: Avber (Kras), Avber na Krasu

AVČE: Avče

BAČA PRI MODREJU: Bača

BANJŠICE: Banjščice, Banjščice (Goriš.)

BARKOVLJE, it. BARCOLA (IT): Barkovlje, Barkovlje (Prim.)

BAŠKA GRAPA *pokr.*: Baška dol.

BATE: Bate za Sv. Goro

BATUJE: Batuje (Goriš.)

BELOKRANJCI *stan. i.*: BIKr.

BENEŠKI SLOVENCİ *stan. i.*: Ben.

BILJANA: Biljana, Biljana (GBrda), Biljana (Goriš.)

BILJE: Bilje, Bilje (Goriš.), Bilje pri Gorici, Bilje pod Gorico, Bilje na Ipavi, Bilje (na Ipavi), Bilje na reki Ipavi

BISTRA: Bistra (Notr.), Bistra (ob Ljubljanskem barju), Bistra pri Borovnici (Notr.)

BLED: Bled, Bled (Gor.)

BODREŽ: Bodrež, Bodrež (Goriš.), Bodrež pri Kanalu (Goriš.), Bodrež na Kanalskem, Bodrež (nad Kanalom)

BOHINJ *pokr.*: Bohinj, Bohinj (Gor.), Bohinj (Kr.)

Bolške planine¹

BORJANA: Borjana v Kotu

¹ Z oznako so mišljene planine (gorski pašniki) na Bovškem.

BOROVLJE, nem. FERLACH (A): Borovlje (Kor.)

BOROVNICA: Borovnica, tudi kot desno določilo Bistra pri Borovnici (Notr.)

BORŠT, it. SANT'ANTONIO IN BOSCO (IT): Boršt (Ist.), Boršt v Istri²

BOVČANI *stan. i.*: Bolčani, tudi Bolčanje samo v zvezi Podkrnci in Bolčanje

BOVEC: Bolc, tudi v zvezi v Bolcu in kot desno določilo Plužna pri Bolcu = Plužna pri Bolci, Srpenica pri Bolcu, Žaga pri Bolcu

BOVŠKO *pokr.*: Bolško, tudi v zvezi na Bolškem in kot desno določilo Plužna na Bolškem, Srpenica na Bolškem

BRANIK: Rihenberg, Rihenberg (Goriš.), Rihenberg pod Tabrom, tudi kot desno določilo Brje nad Rihenbergom, Pedrovo nad Rihenbergom

BRANIŠKA DOLINA *pokr.*: Branica

BRDO: Brdo (Gor.)³

BREG (IT) *pokr.*: Breg (Ist.), tudi istrski Breg le v zvezi po istrskem Bregu⁴

BREZNICA: Breznica (Gor.)⁵

BREZOVICA (pri Hrpeljah): Brezovica v Istri

BREZOVICA PRI BOROVNICI: Brezovica pri Ljubljani

BREŽANI (IT) *stan. i.*: Brežani (Ist.)

BREŽICE: Brežice, Brežice (Št.), tudi kot desno določilo Kapele pri Brežicah

BRJE: Brje nad Rihenbergom

BRKINI *pokr.*: Brkine, Brkini, Berkini, tudi v zvezi v Brkinih in kot desno določilo Vatovlje v Brkinih, Vreme v Brkinih

BUČE: Buče (Št.)

BUZET (HR): samo kot desno določilo Sovinjak pri Bolzetu

CELJE: Celje, tudi v zvezi pri Celju

CELJSKA OKOLICA *pokr.*: Celjska ok.

CELOVŠKA OKOLICA (A) *pokr.*: Celovška ok.

CERKLJANSKO *pokr.*: Cerkljansko, Cerkljansko (Goriš.), tudi v zvezi na Cerkljanskem

CERKLJANSKO HRIBOVJE *pokr.*: Cerkljanski hribi, tudi Cerklje⁶

CERKLJE NA GORENJSKEM: Cerklje

CERKNICA: Cerknica, Cerknica (Kr.), Cerknica (Notr.)

Cerknica (Goriš.)⁷

CERKNIŠKO JEZERO *i. j.*: Cirkniško jezero, v zvezi na Cerkniškem jezeru

CERKNO: Cerkno, Cerkno (Goriš.), Cirkno, Cirkno (Goriš.), Cirk., tudi kot desno določilo Novake pri Cerknem = Novake nad Cerknim

CRES (HR) *o.*: Čres, tudi kot desno določilo Martinščica na Čresu

ČATEŽ: Čatež (Dol.)⁸

² Bolj verjetno gre za Boršt (pri Trstu) kot za Boršt (pri Marezigah).

³ Ni jasno, za katero Brdo na Gorenjskem gre.

⁴ Južno področje kraške planote v severnem delu občine Dolina z naselji Ricmanje, Boršt, Jezero in Zabrežec in k temu *stan. i.* Brežani (P. Merku, Slovenska krajevna imena v Italiji, Priročnik, Trst 1999, 24), pri Pleteršniku Brežani (Ist.).

⁵ Najverjetneje Breznica (pri Žirovnici).

⁶ Pleteršnikova neustrezna izpeljava iz Štrekljeve arealne oznake v *cirkljanskih hribih* (Jezikoslovne mrvice – Ljubljanski zvon IX, 1889, 99), za kar je sicer že uporabil oznako *Cerkljanski hribi*, sodobno *Cerkljansko hribovje*.

⁷ Ali je to v resnici Cerkno ali pa je oznaka (Goriš.) napaka?

⁸ Ni jasno, ali je mišljen Čatež ob Savi ali Čatež (pri Veliki Loki).

ČAVEN *g. i.*: samo v predložnih zvezah pod Čavnom, Pod Čavnom, na Čavnu, Na Čavnu ali kot desno določilo Skrilje pod Čavnom = Škrilje pod Čavnom = Skrilje (pod Čavnom), St. Tomaž pod Čavnom = Sv. Tomaž pod Čavnom, Črniče pod Čavnom

ČEMŠENIK: Čemšenik, Čemšenik (Gor.)

ČEPOVAN: Čepovan (Goriš.)

ČIČARIJA (tudi HR) *pokr.*: le v zvezi v Čičih in kot desno določilo Lanišče v Čičih, Mune v Čičih, Ist. (v Čičih)

ČRNI VRH: Črni Vrh, Črni Vrh (Notr.), Črni vrh (Notr.), Črni Vrh pri Idriji

ČRNIČE: Črniče, Črniče (Goriš.), Črniče pod Čavnom

DALMACIJA (HR) *pokr.*: samo v zvezi v Dalmaciji

DANE (pri Starem trgu pri Ložu): Dane (Notr.)

DEVIN, it. DUINO (IT): Devin, tudi kot desno določilo Malhinje pri Devinu = Malhinje (pri Devinu); Divin, samo kot desno določilo Malhinje (pri Divinu), Sseljan pri Divinu

DOB PRI ŠENTVIDU: samo v zvezi pri Dobu

DOBERDOB, it. DOBERDÒ DEL LAGO (IT): Doberdob (Kras), Dobrodob (Kras)

DOBRAVLJE (pri Sežani): Dobravlje (Kras)

DOBREPOLJE *pokr.*: Dobrepolje (Dol.)

DOLENJA TREBUŠA: Trebuša (Tolm.)

DOLENJI/GORENJI NOVAKI: Novake pri Cerknem, Novake nad Cerknim

DOLENJSKA *pokr.*: Dol.

DOLENJSKE TOPLICE: Toplice (Dol.)

DOLNJA/GORNJA BITNJA: Bitinje pod Premom

DOLNJE/GORNJE CEROVO: Cerovo, Cerovo (GBrda), Cerovo v Brdih

DOLNJE/GORNJE VREME: Vreme, Vreme (Notr.), Vreme (Kras), Vreme v Brkinih

DOLNJI ZEMON: Dolenji Zemon, Dolenji Zemon (Notr.), D. Zemon (Notr.)

DORNBERK: Dornberk, Dornberk (Goriš.), Dornberg, Dornberg (Goriš.)

DRAGONJA *r. i.*: samo v zvezi na Dragonji v Istri

DRAGOTINCI: Dragotinci (Št.)

DRAMLJE: Dramlje (Št.)

DRAVA *r. i.*: v zvezah ob Dravi, ob gornji Dravi = ob gornji Dravi (Št.) = ob gorenji Dravi (Št.), ob spodnji Dravi, med Dravo in Muro, med Muro in Dravo in kot desno določilo Št. med Muro in Dravo, Št. (ob Dravi)

DRENOVEC: Drenovec (Št.)

DRENOVEC PRI BUKOVJU: Drenovec (jvzhŠt.)

DREŽNICA: Drežnica, Drežnica pod Krnom, Drežnica nad Koboridom, Drežnica (Goriš.), Drežnica (Tolm.)

DUTOVLJE: Dutovlje, Dutovlje (Kras)

FRAM: Fr.

GABRIJE: Gabrije pod Krasom, Gabrije pod Krasom

GAZICE: Gaziče na Krki

Gorenja Vas⁹

GORENJSKA *pokr.*: Gor.

⁹ Ni ugotovljivo, za katero od številnih Gorenjih vasi gre.

GORICA, it. GORIZIA (IT): Gorica, tudi v zvezah pri Gorici, okoli Gorice, okolo Gorice in kot desno določilo Bilje pri Gorici = Bilje pod Gorico, Miren pri Gorici = Mirno pod Gorico, Solkan pri Gorici, Sv. Peter pri Gorici = Sv. Peter (pri Gorici) = Sveti Peter pri Gorici = St. Peter pri Gorici = Št. Peter pri Gorici = Št. Peter (pri Gorici), Vrtojba pri Gorici, Stara Gora pri Gorici = Stara Gora (pri Gorici), Št. Andrej pri Gorici

GORIŠKA *pokr.*: Goriš., neokrajšano samo kot desno določilo Ponikve na Goriškem, Šebrelje na Goriškem, Koboridski Kot na Goriškem, v Koboridskem kotu na Goriškem

GORIŠKA BRDA *pokr.*: GBrda, Brda Goriška, Brda samo kot desno določilo Cerovo v Brdih

GORIŠKA OKOLICA (tudi IT) *pokr.*: Goriška ok.

GORJANCI g. i. in *pokr.*: samo v zvezi na Gorjancih (Dol.)

Gorjani *stan. i.*¹⁰

GORJANSKO: Gorjansko (Kras), Gorjansko na Krasu

GORNJA RADGONA: Radgona, Radgona (vzhŠt.)

GORNJI ZEMON: Zemon, Zemon (Notr.), Zemon pri Notr. Bistrici

GRADIŠČE NAD PRVAČINO: Gradišče na Ipavi, Gradišče (na Ipavi), Gradišče na reki Ipavi

GRAHOVO OB BAČI: Grahovo

GRGAR: Grgar pod Sveto Goro

HALOZE *pokr.*: Hal.

HRUŠICA: Hrušica,¹¹ Hrušica (Ist.), Hrušica (Kras), Hrušica v Istri, Hrušica (v Istri)

HRVATSKO PRIMORJE (HR) *pokr.*: Primorje, hrv. Primorje, tudi v zvezi Primorje in otoci

HUDAJUŽNA: Hudojužna

IDRIJA: Idrija, Idrija (Notr.), tudi v zvezah pri Idriji, po hribih med Otlico in Idrijo in kot desno določilo Črni Vrh pri Idriji

IDRIJSKA DOLINA *pokr.*: Idrijska dol.

IDRIJSKO HRIBOVJE *pokr.*: Idrijski hribi, Idrijski svet

IDRSKO: Idrijsko pri Kobaridu, kot desno določilo Livek nad Idrijskim

IG: Ig, Ig (Dol.)

ILIRSKA BISTRICA: Bistrica, Notr. Bistrica, tudi kot desno določilo Zemon pri Notr. Bistrici

ISTRA (tudi HR, IT) *pokr.*: Ist., v zvezi (v Istri) in kot desno določilo na Dragonji v Istri, Osep v Istri, Vranja v Istri, Boršt v Istri, Podgorje v Istri, Hrušica v Istri = Hrušica (v Istri), Polžane v Istri, Obrov v Istri, Prešnjica v Istri, Žabče (v Istri), na Videži (v Istri), Klanec v Istri, Lisičine (v Istri), Brezovica v Istri, Tublje v Istri

JARENINA *pokr.*: Jarenina (Št.)

JAVORJE: Javor pri Litiji

JELOVICE (HR): Jelovice (Ist.)

JESENICE: Jesenice (Gor.)

JUGOVZHODNA ŠTAJERSKA *pokr.*: jvzhŠt.

KAJKAVSKO OBMOČJE HRVAŠKE *pokr.*: kajk.

Kal¹²

¹⁰ Prebivalci Trnovske in Banjske planote.

¹¹ Pleteršnikov zapis Hrušica (Notr.) v geslu *onuča* je bil na podlagi F. Erjavca, Letopis Matice slovenske za leto 1882 in 1883, Ljubljana 1883, 220, popravljen v Hrušica, kar podpira domnevo, da gre za Hrušico v Istri in ne za Hrušico, zaselek Podkrajja in pokrajino na Notranjskem.

¹² Verjetneje Kal nad Kanalom kot pa Kal (pri Pivki).

KAMNA GORICA: Kamena Gorica (Gor.)

KAMNICA: Kamenica pri Mariboru, Kamnica (pri Mariboru)

KAMNIK: Kamnik, Kamnik (Gor.), tudi v zvezi pri Kamniku

KAMNJE: Kamenje (Ipavska dol.)

KAMNO: Kameno, Kameno na Soči

KANAL: Kanal, Kanal (Goriš.), tudi v zvezi pod Kanalom (Goriš.) in kot desno določilo Bodrež (nad Kanalom) = Bodrež pri Kanalu (Goriš.), Vrh nad Kanalom

KANALSKA DOLINA, it. VALCANALE (IT) *pokr.*: Kanalska dol.

KANALSKI VRH: Vrh nad Kanalom

Kanalsko *pokr.*: tudi v zvezi na Kanalskem in kot desno določilo Bodrež na Kanalskem, Ročinj na Kanalskem¹³

KANIN *g. i.*: Kanin, tudi v zvezah na Kaninu, pod Kaninom

KAPELE: Kapele pri Brežicah

KAPLA OB DRAVI, nem. KAPPEL AN DER DRAU (A): Kaplja (Kor.)

KLANEC PRI KOZINI: Klanec, Klanec (Ist.), Klanec v Istri

KLENIK: Klenik na Pivki

KNEŽA: Kneža (Tolm.)

KNEŽAK: Knežak (Kr.), Knežak na Pivki

KOBARID: Koborid, Koborid (Goriš.), Kobarid (Goriš.), tudi v zvezi pri Koboridu in kot desno določilo Drežnica nad Koboridom, Kot pri Koboridu, Mlinsko pri Koboridu, Staro Sedlo pri Koboridu, Idrijsko pri Koboridu

KOBJEGLAVA: Koblja Glava, Koblja Glava (Kras), Koblja Glava na Krasu, Koblja glava na Krasu

Koboridski Kot *pokr.*: Koboridski kot, Koboridski Kot na Goriškem, Kot Koboridski, Kot (na beneški meji), Kot (na benetski meji), Kot, Kot pri Koboridu, tudi v zvezi v Koboridskem kotu na Goriškem in kot desno določilo Borjana v Kotu¹⁴

KOJSKO: Kojsko (Goriš.)

KOMEN: Komen, Komen (Kras), Komen na Krasu

KOROŠKA *pokr.*: Kor., tudi Dolnje Kor.

KOSTANJEVICA NA KRKI: Kostanjevica, Kostanjevica (Dol.), tudi v zvezi okoli Kostanjevice

KOZJAK *pokr.*: Pozruk (Št.)

KRANJ: Kranj

KRANJSKA *pokr.*: Kr., Kr. (za Savo)¹⁵

KRANJSKA GORA: KrGora, Kranjska Gora, Kranjska Gora (Gor.)

KRAS (tudi IT) *pokr.*: Kras, tudi v zvezah na Krasu, pod Krasom, Istrski Kras, Dolenji Kras in kot desno določilo Avber na Krasu, Gabrije pod Krasom = Gabrje pod Krasom, Gorjansko na Krasu, Koblja Glava na Krasu = Koblja glava na Krasu, Malhinje na Krasu, Komen na Krasu, Tublje na Krasu, Kreplje na Krasu, Povir na Krasu = Povirje na Krasu, Rodik na Krasu = Rodik (na Krasu)

KREPLJE: Kreplje na Krasu

¹³ Z oznako je mišljeno območje Kanala (ob Soči).

¹⁴ V novejšem času je bilo domače ime Kot (= Kobariški Kot) spremenjeno v Breginjski kot, ki pa ne zajema več Kobarida. Vasi tega območja so bile Breginj, Sedlo, Homec, Stanovišče, Podbela, Logje, Robidišče, Borjana, Kred, Potoki, Robič, Staro selo in Kobarid.

¹⁵ Nekdanje ozemlje avstrijske dežele Kranjske.

KRK (HR) *o.*: Krk, tudi otok Krk

KRKA *r. i.* : Krka, tudi v zvezah okrog Krke, ob Krki, mej Krko in Zatičino in kot desno določilo Gaziče na Krki

KRN: Krn, Krn (Goriš.), vas Krn, Vas Krn, (Vas Krn)

KRN *g. i.*: samo v zvezah pod Krnom, Pod Krnom, za Krnom, na Krnu in kot desno določilo Drežnica pod Krnom, Vrsno pod Krnom = Vrsno (pod Krnom)

KROPA: Kropa, Kropa (Gor.)

KRŠKO: Krško, Krško (Dol.), Krško na Savi, tudi v zvezi iz Krškega in kot desno določilo Sv. Duh pri Krškem = Sv. Duh (pri Krškem) = Sv. Duh pri Krškem (Dol.)

LANIŠČE (HR): Lanišče v Čičih

VELIKE LAŠČE: Lašče, Lašče (Dol.), tudi v zvezi v Laščah

LAŠKO: Laško, Laško (Št.)

LEPENA: Lepena pri Soči

LESCE: Lesce (Gor.)

LESIŠČINA (HR): Lisičine (v Istri), Lisičine pri Lupoglavu

LESKOVIKA PRI ŠMARTNEM: Leskovca pri Litiji

LIBURNIJA (HR) *pokr.*: samo kot desno določilo Lovrana (Liburnija)¹⁶

LIBUŠNJE: Ljubušnje, Ljubušnje (Goriš.), Ljubušnje (Tolm.)

LIMBUŠ: Lembah (Št.)

LIPA: Lipa (Kras)

LITIJA: Litija, Litija (Kr.), tudi kot desno določilo Javor pri Litiji, Leskovca pri Litiji, Šmartno pri Litiji

LIVEK: Livek, Livek (Goriš.), Livek nad Idrijskim, tudi kot desno določilo Ravne nad Livkom

LIVŠKE RAVNE: Ravne nad Livkom

LJUBLJANA: samo kot izpisano ali okrajšano desno določilo Št. Vid pri Ljub., Šmarje (pod Ljub.) = Šmarje (pri Ljubljani), Barje pri Ljub., Sostro pri Ljub., Brezovica pri Ljubljani

LJUBLJANSKA OKOLICA *pokr.*: Ljubljanska ok., Ljub. ok., Ljub.

LJUBLJANSKO BARJE *pokr.*: Ljubljansko barje, Barje pri Ljub., tudi kot desno določilo Bistra (ob Ljubljanskem barju)

LJUTOMER: Ljutomer

LOGATEC: Logatec

LOKVE: Lokve (Goriš.)

LOŠINJ (HR) *o.*: Lošinj

LOŠKA DOLINA *pokr.* : Loška dol.

LOŠKI POTOK *pokr.*: Loški Potok, Loški Potok (Dol.)

LOVRAN (HR): Lovrana, Lovrana (Ist.), Lovrana (Liburnija)

LOŽ: Lož, Lož (Notr.)

LOŽNICA *r. i.*: samo v zvezi ob Ložnici (Št.)

LUČE OB SAVINJI: Luče, Luče (Št.)

LUPOGLAV (HR): samo kot desno določilo Lisičine pri Lupoglavu

MALEČNIK: Sv. Peter pri Mariboru, St. Peter pri Mariboru, Št. Peter pri Mariboru

MALHINJE, it. MALCHINA (IT): Malhinje, Malhinje (Goriš.), Malhinje (Kras), Malhinje (pri Divinu), Malhinje pri Devinu, Malhinje (pri Devinu), Malhinje na Krasu

¹⁶ Zgodovinsko-geografsko poimenovanje severovzhodnega dela hrvaške Istre.

- MANGART *g. i.*: samo v zvezi pod Mangartom in kot desno določilo Planina (pod Mangartom)
MANGARTSKA PLANINA *led. i.*: Planina (pod Mangartom)
MARIBOR: Maribor, tudi v zvezah nad Mariborom, okoli Maribora, pri Mariboru in kot desno določilo Kamenica pri Mariboru = Kamnica (pri Mariboru), Sv. Peter pri Mariboru = St. Peter pri Mariboru = Št. Peter pri Mariboru
MARIBORSKA OKOLICA *pokr.*: Mariborska ok.
MARTINŠČICA (HR): Martinščica na Čresu
MATERIJA: Materija (Ist.)
MEDANA: Medana (GBrda), Medana (Goriš.)
MEDJIMURJE (HR) *pokr.*: Medjimurje, tudi v zvezi v Medjimurju
MEDULIN (HR): Medolin (Ist.)
MENGEŠ: Mengeš (Gor.)
MIREN: Miren pri Gorici, Mirno pri Gorici
MIRNA PEČ: Mirna Peč (Dol.)
MLINSKO: Mlinsko pri Koboridu
MODREJ: Modreja
MOKRONOG: Mokronog
MORAVČE: Moravče (Gor.)
MOST NA SOČI: Sv. Lucija (Goriš.), Sv. Lucija na Mostu
MOTNIK: Motnik (Št.)
MRZLA RUPA *zas. Trnovega (na Trnovski planoti)*: samo v zvezi na Otlici in na Mrzli Rupi
MUNE (HR): Mune v Čičih
MURA *r. i.*: samo v zvezah ob Muri, ob Muri in Ščavnici, med Muro in Dravo, med Dravo in Muro, Za Muro in kot desno določilo Št. med Muro in Dravo
MURSKO POLJE *pokr.*: Mursko polje
NAKLO: Naklo (Gor.)
NANOS *g. i. in pokr.*: Nanos, tudi v zvezah pod Nanosom, Pod Nanosom in kot desno določilo Razdrto pod Nanosom
NEMŠKI ROVT: Nem. Rovt
NOTRANJSKA *pokr.*: Notr.
NUGLA (HR): Nugla (Ist.)
OBLOKE: Obloke
OBROV: Obrov, Obrov (Ist.), Obrov v Istri
OLIMJE: Olimje (Št.)
OPATJE SELO: Opače Selo, Opače Selo (Kras)
OPČINE, it. OPICINA (IT): Občina (Kras)
OREHOVLJE: Orehovlje na Ipavi
ORMOŽ: Ormož
OSP: Osep (Ist.), Osep v Istri
OTALEŽ: Otaleže, Otaleže (Goriš.), Otaleže (Tolm.), Otaleži (Goriš.)
OTLICA: Otlica, tudi v zvezah na Otlici, Na Otlici, na Otlici in na Mrzli Rupi, po hribih med Otlico in Idrijo
PEDROVO: Pedrovo nad Rihenberkom

PESNICA *r. i.*: samo v zvezi ob Pesnici (vzhŠt.)
PETOVLJE, it. PETEANO (IT): Petovlje, Petovlje ob Soči
PIVKA: Sv. Peter, Sv. Peter (Notr.)
PIVKA *pokr.*: Pivka, Pivka (Notr.), tudi v zvezah na Pivki, na Pivki (Notr.) in kot desno določilo Klenik na Pivki, Knežak na Pivki
PIVKA *r. i.*: samo v zvezi ob Pivki (Notr.)
Planina (Št.)¹⁷
PLISKOVICA: Pliskavica (Kras)
PLUŽNA: Plužna, Plužna pri Bolcu, Plužna pri Bolci, Plužna na Bolškem
PODBELA: Pod Belo
Podčavenci *stan i.*¹⁸
Podgorci (Dol.)¹⁹
Podgorjane, Podgorjane (Goriš.)²⁰
PODGORJE (pri Kamniku): Podgorje (Gor.)
PODGORJE (pri Kozini): Podgorje, Podgorje (Ist.), Podgorje v Istri
PODGORJE (v Rožu), nem. MARIA ELEND (A): Podgorjane (Kor.)
PODGRAD PRI VREMAH: Pod Gradom, Pod Gradom (v Rodiški župi)
PODJUNA, nem. JAUNTAL (A) *pokr.*: Junska dol. (Kor.)
Podkrnci *stan. i.*²¹
PODMELEC: Podmelci, Podmelci (Tolm.)
Podnanosci *stan. i.*²²
PODTABOR: Pod Tabrom (Kr.)²³
POHORJE *g. i.* in *pokr.*: Poh., tudi v zvezi pod Pohorjem
Poljane²⁴
POLJANSKA DOLINA *pokr.*: Polj.
Polžanščina (Ist.) *pokr.*²⁵
PONIKVA: Ponikva (Št.)²⁶
PONIKVE: Ponikve, Ponikve (Tolm.), Ponikve (Prim.), Ponikve (Goriš.), Ponikve na Št. Vidskem, Ponikve na Št. Vidski gori, Ponikve na Št. Vidski gori (Tolm.), Ponikve na Goriškem
POREZEN *g. i.*: samo v zvezi pod Poreznom
POSAVJE *pokr.*: Posavje
POSTOJNA: Postojna
POVIR: Povir, Povir (Kras), Povir na Krasu, Povirje na Krasu

¹⁷ Izmed več Planin na Štajerskem se zdi najbolj verjetna Planina pri Sevnici.

¹⁸ Prebivalci pod Čavnom.

¹⁹ Nejasno.

²⁰ Glede na Štrekcljevo sobesedilo v člankih Jezikoslovne mrvice – Ljubljanski zvon IX, 1889, 97–103, 163–166, in Iz besednega zaklada narodovega – Letopis Matice slovenske 1892, 40, je mogoče sklepati, da gre za stanovniško ime iz imenske podstave Podgorje, ki označuje kraje v Vipavski dolini pod robom Trnovske planote.

²¹ Prebivalci pod Krnom.

²² Prebivalci pod Nanosom.

²³ Ni jasno, za katerega od treh krajev z imenom Podtabor na območju Kranjske gre.

²⁴ Pleteršnikov napačen prepis za *Podgorjane* v Štrekcljevih Jezikoslovnih mrvicah – Ljubljanski zvon IX, 1889, 100.

²⁵ Pokrajinsko ime za Povžane z okolico.

²⁶ Pleteršnikov napačen prepis *Ponikve* je bil v geslu *šiška* na podlagi J. Pajka, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, Ljubljana 1884, 201, popravljen v *Ponikva*.

POVŽANE: Polžane (Ist.), Polžane v Istri
PREDEL *zas. Strmca na Predelu*: Prodol (na benetski meji)
PREKMURJE *pokr.*: Prekmursko
PREKMURJE in PORABJE (slednje M) *pokr.*: ogr.
PREM: samo kot desno določilo Bitinje pod Premom
PREŠNICA: Prešnjica, Prešnjava (Ist.), Prešnjava v Istri, tudi kot desno določilo Videž nad Preš-
njico
PREZID (HR): Prezid
PRIMORSKA (tudi IT) *pokr.*: Prim.²⁷
PRVAČINA: Prvačina (Goriš.)
PTUJ: Ptuj, Ptuj (vzhŠt.)
PTUJSKO POLJE *pokr.*: Ptujsko polje
RAB (HR) *o.*: samo v zvezi Otok Rab
RAČE (pri Mariboru): Račje (vzhŠt.)
RADLJE OB DRAVI: Marenberg
RADOVLJICA: Radovljica, Radovljica (Gor.)
RAŠICA: Raščica (Dol.)
Ravne²⁸
RAZDRTO: Razdrto, Razdrto (Notr.), Razdrto (Kr.), Razdrto pod Nanosom
REMŠNIK: Remšnik (Št.)
RENČE: Renče
Reška dol. (Notr.) *pokr.*²⁹
REZIJANI *stan i.*: Rez.
RIBNIŠKA DOLINA *pokr.*: Rib.
ROČE: Roče, Roče (Goriš.)
ROČINJ: Ročinj, Ročinj na Kanalskem
RODIK: Rodik, Rodik (Kras), Rodik na Krasu, Rodik (na Krasu)
Rodiška župa *pokr.*: samo kot desno določilo Pod Gradom (v Rodiški župi)³⁰
ROGAŠKA OKOLICA *pokr.*: Rogatska ok. (Št.)³¹
ROGATEC: Rogatec, Rogatec (Št.), Rogatec (vzhŠt.)
ROVTE (pri Logatcu): Rovte (Notr.)
ROVTE (IT) *del mesta Trst*: Rovte (Kras)
ROŽ, nem. ROSENTAL (A) *pokr.*: Rožna dol. (Kor.)
SAVA *r. i.*: samo v zvezi ob Savi in kot desno določilo Kr. (za Savo), Krško na Savi, Sv. Jakob pri
Savi = Sv. Jakob ob Savi = Sv. Jakob na Savi = Sv. Jakob (na Savi)
SAVINJSKA DOLINA *pokr.*: Savinska dol., tudi Gornja Savinska dol.
SENOŽEČE: Senožeče, Senožeče (Notr.), Senožeče (Kras)
SESLJAN, it. SISTIANA (IT): Sesljan pri Divinu

²⁷ Ime obsega območje Goriške s Trstom in slovensko Istro.

²⁸ Iz sobesedila je mogoče sklepati, da so te Ravne, ki jih Štrekelj navaja v Jezikoslovnih mrvicah – Ljubljanski zvon IX, 1889, 103, Livške Ravne.

²⁹ Oznaka se nanaša na dolino (Notranjske) Reke, ki ponikne v Škocjanskih jamah.

³⁰ Oznaka se nanaša na Rodik z okolico.

³¹ Oznaka se nanaša na Rogatec z okolico.

SEVNICA: Sevnica (Št.), Selnica (Št.)

SEŽANA: Sežana

SKRILJE: Skrilje, Skrilje (Ipavska dol.), Skrilje pod Čavnom, Skrilje (pod Čavnom), Škrilje, Škrilje (Goriš.), Škrilje pod Čavnom

SLAP: Slap, Slap (Ip.), Slap pri Ipavi, Slap v Ipavi, tudi v zvezi na Slapu

SLOVENJ GRADEC: SI Gradec

SLOVENSKA BISTRICA: Sl. Bistrica

SLOVENSKE GORICE *pokr.*: SI Gor.

SLOVENSKE KONJICE: Konjice, Konjice (Št.)

SNEŽNIK *g. i.*: Snežnik (Notr.)

SOČA: Soča, vas Soča, tudi kot desno določilo Lepena pri Soči

SOČA *r. i.*: le v zvezi ob gorenji Soči in kot desno določilo Petovlje ob Soči, Kameno na Soči

SOLČAVA: Solčava (Št.)

SOLKAN: Solkan, Solkan (Goriš.), Solkan pri Gorici

SORA *r. i.*: samo v zvezi na Sori (Gor.)

SOSTRO *del mesta Ljubljana*: Sostro pri Ljub.

SOŠKA DOLINA *pokr.*: Soška dol., tudi Gorenja Soška dol.

SOTLA *r. i.*: samo v zvezi za Sotlo (Št.)

SOVINJAK (HR): Sovinjak (Ist.), Sovinjak pri Bolzetu

SOVODNJE (pri Gorici), it. SAVOGNA D'ISONZO (IT): Sovodnje

SPODNJA IDRIJA: Spodnja Idrija, Spod. Idrija, Sp. Idrija, Fara, Fara (Notr.), tudi v zvezah pri Fari, pri Fari (Notr.), Pri Fari (Notr.)

SPODNJE/ZGORNJE STRANJE (pri Kamniku): Stranje (Gor.)

SREDIŠČE OB DRAVI: Središče

SRPENICA: Srpenica, Srpenica (Goriš.), Srpenica na Bolškem, Srpenica pri Bolcu

STARA GORA: Stara Gora pri Gorici, Stara Gora (pri Gorici)

STARO SELO: St. Sedlo, Staro Sedlo, Staro Sedlo (Goriš.), Staro Sedlo pri Koboridu

STIČNA: Zatičina, Zatičina (Dol.), tudi v zvezi mej Krko in Zatičino

STOMAŽ: Sv. Tomaž pod Čavnom, St. Tomaž pod Čavnom

STOPEC *zas. Bače pri Modreju*: Stopice, Stopice (Tolm.), Stopice na Tolm., Stopiče (Tolm.)

SUHA KRAJINA *pokr.*: SKr.

SUHOR: Suhor³²

SVEČINA: Svečina (Št.)

SVETA GORA *g. i.*: Sveta gora (Goriš.), tudi kot desno določilo Bate za Sv. Goro, Grgar pod Sveto Goro

ŠALEŠKA DOLINA *pokr.*: Šaleška dol., Šaleška dol. (Št.), Saleška dol., Saleška dol. (Št.)³³

ŠČAVNICA *r. i.*: Ščav., tudi v zvezah ob Ščavnici, ob Muri in Ščavnici

ŠEBRELJE: Šebrelje, Šebrelje (Goriš.), Šebrelje na Goriškem

ŠEMPAS: Šempas, Šempas (Goriš.), Šenpas, Šenpas (Goriš.), Šenpas v Ipavski dol.

ŠEMPETER PRI GORICI: Sv. Peter (Goriš.), Sv. Peter pri Gorici, Sv. Peter (pri Gorici), Sveti Peter pri Gorici, St. Peter pri Gorici, Št. Peter pri Gorici, Št. Peter (pri Gorici)

³² Ni ugotovljivo, za katerega od treh Suhorjev na Dolenjskem gre.

ŠENTJAKOB OB SAVI *del mesta Ljubljana*: Sv. Jakob pri Savi, Sv. Jakob ob Savi, Sv. Jakob na Savi, Sv. Jakob (na Savi)

ŠENTJERNEJ: Št. Jernej (Dol.)

ŠENTJUR: Št. Jur (Št.)

ŠENTVID *del mesta Ljubljana*: Št. Vid pri Ljub.

ŠENTVIŠKA PLANOTA *pokr.*: Šentvidska Gora (Tolm.), Št. Vidška Gora, tudi kot desno določilo Ponikve na Št. Vidski gori, Ponikve na Št. Vidski gori (Tolm.), Ponikve na Št. Vidskem Škalska dolina (Št.) *pokr.*³⁴

ŠKOFJA LOKA: Škofja Loka, tudi v zvezi okoli Škofje Loke (Gor.)

ŠKRBINA: Škrbina (Kras)

ŠMARJE PRI JELŠAH: Šmarje (Št.)

ŠMARJE - SAP: Šmarje (pri Ljubljani), Šmarje (pod Ljub.)

ŠMARTNO PRI LITIJ: Šmartno pri Litiji

Št. Lorenc (Št.)³⁵

ŠTAJERSKA *pokr.*: Št., Št. ob hrv. meji, Št. (ob hrv. meji), Št. (ob Dravi), tudi na Št., Št. (med Muro in Dravo)

ŠTANDREŽ, it. SANT'ANDREA (IT): Št. Andrej pri Gorici

Štanga (Gor.)³⁶

ŠTUPICA, it. STUPIZZA (IT): Stupica (Ben.)

TABOR: samo kot desno določilo Rihemberk pod Tabrom

TEMLJINE: Temljine, Temljine (Goriš.), Temljine (Tolm.)

TOLMIN: samo kot desno določilo Volče pri Tolminu, Žabče pri Tolminu, Volarji nad Tolminom

Tolminski hribi *pokr.*³⁷

TOLMINSKO *pokr.*: Tolm., tudi kot desno določilo Stopice na Tolm., Vrsno na Tolm.

TRBOVLJE: Trbovlje (Št.)

TREBNJE: Trebnje (Dol.)

Trebuša³⁸

TRENTA: Trenta

TRNOVO: Trnovo, Trnovo (Goriš.), Trnovo v Gozdu

TRNOVSKI GOZD *pokr.*: Trnovski gozd, tudi v zvezi v Trnovskem gozdu in kot eliptično desno določilo Trnovo v Gozdu

TRST, it. TRIESTE (IT): samo v zvezi pri Trstu

TRŽAŠKA OKOLICA (IT) *pokr.*: Tržaška ok.³⁹

TRŽIČ: Tržič, Tržič (Gor.)

TUBLJE PRI HRPELJAH: Tublje v Istri

TUBLJE PRI KOMNU: Tublje (Kras), Tublje na Krasu

³³ Ime doline je izpeljano iz imena naselja Šalek.

³⁴ Oznaka se nanaša na Škale v Šaleški dolini in je morda celo napaka za Šaleško dolino.

³⁵ Ni jasno, ali gre za Lovrenc na Pohorju ali za Lovrenc na Dravskem polju.

³⁶ Ali je oznaka (Gor.) napačna in se ime morda nanaša na Veliko in Malo Štango pri Litiji?

³⁷ Oznaka se nanaša na hribe v širši okolici Tolmina.

³⁸ Morda Gorenja Trebuša, če to ni isto kot Pleteršnikova oznaka *Trebuša (Tolm.)*, ki je gotovo današnja Dolenja Trebuša.

³⁹ Oznaka se nanaša na Trst z okolico.

TUHINJ *pokr.*: Tuhinj, Tuhinj (Gor.)
TURJAK: Turjak
UNIJE (HR) *o.*: Unije, Unije (otok)
VATOVLJE: Vatovlje, Vatovlje v Brkinih
VELIKI TRN: Sv. Duh pri Krškem, Sv. Duh (pri Krškem), Sv. Duh pri Krškem (Dol.)
VELIKOVEC, nem. VÖLKERMARKT (A): Velikovec
VIDEM PRI PTUJU: Videm (Št.)
VIDEŽ *g. i.*: Videž (Ist.), Videž nad Prešnjico, tudi v zvezi na Videži (v Istri)
VIPAVA: Ipava, tudi kot desno določilo Slap pri Ipavi; tudi Vipava
VIPAVA *r. i.*: samo kot desno določilo Bilje na Ipavi = Bilje (na Ipavi) = Bilje na reki Ipavi, Gradišče na Ipavi = Gradišče (na Ipavi) = Gradišče na reki Ipavi, Orehovlje na Ipavi
VIPAVSKA DOLINA *pokr.*: Ip., Ipavska dol., tudi kot desno določilo Šenpas v Ipavski dol.; samo kot desno določilo tudi Ipava v Slap v Ipavi
VIPAVSKI KRIŽ: Ipavski sv. Križ, Sv. Križ (Ip.)
VODICE: Vodice (Gor.)
VODICE (HR): Vodice (Ist.)
VOLARJE: Volarji nad Tolminom
VOLČE: Volče, Volče (Tolm.), Volče pri Tolminu
VRANJA (HR): Vranja (Ist.), Vranja v Istri
VRANSKO: Vransko (Št.)
VREMSKA DOLINA *pokr.*: Vremska dol.
VRHNIKA: Vrhnika
VRSNO: Vrsno, Vrsno (Goriš.), Vrsno (Tolm.), Vrsno (Soška dol.), Vrsno na Tolm., Vrsno pod Krnom, Vrsno (pod Krnom)
VRTOJBA: Vrtojba, Vrtojba (Goriš.), Vrtojba pri Gorici
VZHODNA ŠTAJERSKA *pokr.*: vzhŠt.
ZABIČE: Žabče (v Istri)
ZAHODNA ŠTAJERSKA *pokr.*: zapŠt.
ZAVRČ: Zavrče, Zavrče (Št.), Zavrče (vzhŠt.), Zavrčje
ZIDANI MOST: Zidani Most
ZILJA, nem. GAILTAL (A) *pokr.*: Zilj.
ŽABČE: Žabče, Žabče (Goriš.), Žabče (Tolm.), Žabče pri Tolminu
ŽAGA: Žaga pri Bolcu
ŽELEZNIKI: Železniki (Gor.)

Če ime v Pleteršnikovem slovarju ni omenjeno (npr. *Celovec*), a je bilo podstava oznakam v njem (npr. *Celovška ok.*), je na karti zapisano v oklepaju. Vprašaj za imenom na karti pomeni, da identifikacija ni zanesljiva. Med narekovaji so na karti zapisane oznake brez sodobnih standardnih ustreznikov. Na karti so vrisani tudi kraji, ki v Pleteršnikovih zemljepisnih oznakah nastopajo samo kot desna določila: Buzet, Liburnija, Lupoglav, Prem, Rodiška župa, Tabor, Tolmin in Vipava (*r. i.*).

Gostota krajev ni nujno odraz večje zastopanosti leksike s teh območij v slovarju, ker so nekateri kraji omenjeni že zaradi ene besede in ker za številne besede z območja osrednje in vzhodne Slovenije Pleteršniku gradivo ni omogočalo bolj natančne prostorske oznake.

Zemljepisne oznake v Pleteršnikovem slovarju

Avtorja: Metka Furlan in Silvo Torkar

Kartografija: Iztok Sajko

© 2006, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU

○ Ljubljana – naselje/del mesta/zaselek	Sava – rečno ime
▲ Kanin – gorsko ime	KRAS, KRK – pokrajina/otok
■ Mangartska planina – ledinsko ime	Dolenjska – del historične dežele
○ okolica mesta/kraja	ISTRA – historična dežela
Rezijani – stanovniško ime	

